

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij
commodore van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman
majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan
kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse
luitenant-kolonel van de Koninklijke luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten
majoor van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 25,—, buitenland f 30,— per
jaar, losse nummers f 2,50

ADVERTENTIES:

Postbus 139, 2170 AC Sassen-
heim. Tel. (02522) 1 06 46
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

2 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

3 Interoperability, maximalisering van bondgenootschappelijk vermogen

6 Amerikaanse luchtvaart 75 jaar, door J. Pelt, kolonel van de verbindingdienst b.d.

9 De Spaanse neutraliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog, door H. Toorenvliet, publicist

16 De emigratie van een oorlogsleer: von Clausewitz en zijn nieuwe Amerikaanse adepten, door J. R. Evenhuis, journalist

29 De kansloze guerrilla tegen de Japanners in Nederlands-Indië, door J. J. Nortier, kolonel der infanterie b.d.

35 Vakpers: Vuur en beweging — Modernisering van de Chinese defensie en haar beperkingen

38 Boeken

42 Aanwijzingen voor medewerkers

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 73020 (82.2/12) / LuO 73517 (82.2/12). Regeling vervoer ter zake van gezinsbezoek voor in de Bondsrepubliek Duitsland en in België wonende militairen die om redenen van dienst tijdelijk in Nederland verblijven (herdruk, september 1978).

LaO 74017 (78/406). Voorschrift initiële opleiding officieren voor speciale diensten (herdruk, september 1978).

LaO 78020 (51.14/26a). Bevorderingsvoorschrift KL 1958.

LuO 78519 (55.3/192). Speelautomaten.

LaO 78021 (51.2/117). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen van de Koninklijke landmacht.

Lamed 027-78 (55.12/61) / Lumed 520-78 (55.12/64). Betalingsdata militaire bezoldiging in 1979.

Lamed 028-78 (78/385d). Studie aan de Hogere Krijgsschool 1979/1981.

Lamed 029-78 (78/382h). Cursus stafdienst/staforiëntatie aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 030-78 (51.12/50g) / Lumed

521-78 (51.12/43g). Vaststelling extra toelage voor het studiejaar 1978/1979.

Lamed 035-78 (51.13/45). Overplaatsing van officieren naar het dienstvak van de geneeskundige troepen.

Lacirc 011-78 (45.22). Beheer van geluidsinstallaties.

Lacirc 009/78 (15.8/1). Verkeersongevallenrapporten.

Lacirc 012-78 (55.17-11/1). Kosten NS-abonnement.

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

7e opgave van wijzigingen op VS 9-514 (Pistoolmitrailleur 9 mm UZI, M 61). Dit nieuwe deel V is de noodzakelijke aanvulling i.v.m. de invoering van de YPR765 en vormt de 7e opgave van wijzigingen op dit voorschrift.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-1/2 (Elektronische oorlogvoering (troepenuitgave)). Dit voorschrift beschrijft de verschillende aspecten van de elektronische oorlogvoering (eov) met speciale aandacht voor de defensieve maatregelen. Het is bestemd voor de gebruikers/bedienaars van de elektronische apparatuur bij de Koninklijke landmacht. (Hiermee vervalt VR 11-1.)

VS 11-3 (Verbindingsinstructies Q- en Z-codegroepen, 4e druk). Dit voorschrift geeft een overzicht van de (bij de Koninklijke landmacht) gebruikte Q- en Z-codegroepen. Het voorschrift is bestemd voor (radio)telegrafisten en (radio)telexisten.

VS 11-23 (Tactische codes en waarmerken, 2e druk). Een juist gebruik van tactische codes en waarmerkingsystemen draagt bij tot een goede verbindingsveiligheid. De 2e druk van VS 11-23 behandelt de nieuwe tactische code- en waarmerkingsystemen. Alleen door regelmatig gebruik van de systemen wordt de vereiste vaardigheid verkregen, nodig om onder gevechtsomstandigheden een snelle en veilige berichtenwisseling te verzekeren. (Hiermee vervalt VS 11-23, 1e druk.)

VS 11-25 (Radiotelefonietelexprocedures, 1e druk). Dit voorschrift behandelt de procedures voor het verzenden van berichten over radiotelefonietelexverbindingen bij de Koninklijke landmacht. Het is bestemd voor de bedienaars van radiotelefonietelexapparatuur. (Hiermee vervalt VR 11-25, 2e druk.)

VS 11-12 (Grondslagen verbindingen, 1e druk, 2e wijziging). De wijziging behelst de aanvulling met een hoofdstuk betreffende het „Automatisch telegrafiesysteem” (ATS) en een bijlage inzake de „Elektromagnetische puls” (EMP).

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Interoperability, maximalisering van bondgenootschappelijk vermogen

MS In de loop van de bijna dertig jaren waarin het Noordatlantische bondgenootschap tot dusverre heeft gefunctioneerd ten dienste van de veiligheid van de westerse samenleving, heeft de militaire kracht van die organisaties meer dan eens redenen gegeven voor onverholen zorgelijke beschouwingen. Niet zozeer omdat het militaire vermogen van de NAVO zou zijn afgenomen, maar hoofdzakelijk omdat er een gestadig groeiende achterstand moest worden gesignaleerd ten opzichte van de strijdkrachten van het Warschau-Pact. Onder de vele factoren die tot dat ten achter raken hebben bijgedragen wordt een belangrijke plaats ingenomen door de betere onderlinge uitwisselbaarheid binnen de militaire organisatie van het Oostblok. Mede daarom heeft ook het Westen zich gericht op het verbeteren van dat facet, dat in de vaktaal gewoonlijk wordt aangeduid met de term *interoperability*. De noodzaak, het hoogst denkbare rendement te halen uit de relatief schaarse middelen waarover voor onze verdediging kan worden beschikt, spreekt wel vanzelf; *économie des forces* is een grondbeginsel van de oorlogvoering dat stellig niet mag worden veronachtzaamd door de partij die de status quo wenst te handhaven en zich in dat streven bedreigd ziet door een ongunstige ontwikkeling in de wederzijdse krachtsontplooiing. In het bijzonder geldt dat wel voor een bondgenootschap welks leden enerzijds een zo hoge prioriteit toekennen aan de welvaart verschaffende economie dat het militaire beslag op parate mankracht en materiële middelen tot een minimum — of zelfs daarbeneden — beperkt blijft, en anderzijds door hun geografisch gescheiden-zijn ernstig worden belemmerd bij het tijdig bundelen van hun gezamenlijke mobilisabele potentieel. Het is dan ook in het geheel niet verwonderlijk dat de grotere NAVO-oefeningen in toenemende mate worden benut voor het toetsen van de maatregelen die de onderlinge samenwerking moeten verbeteren en de uitwisselbaarheid over en weer vergroten.

Dat er regelmatig door Nederlandse troepen in

West-Duitsland wordt geoefend, en vooral dat er sinds 1962 Nederlandse eenheden permanent in de BRD zijn gelegerd, heeft grotelijks bijgedragen tot het vermeerderen en verstevigen van de contacten met de verschillende eenheden van de West-Duitse krijgsmacht. Bij tal van oefeningen werden wederzijds onderbevelstellingen toegepast en het gevolg daarvan is dat thans op dat gebied nog nauwelijks moeilijkheden voorkomen. Na aanvankelijk te zijn beperkt gehouden tot compagnies- en bataljonsniveau zijn de uitwisselingen in de laatste jaren ook uitgebreid tot brigades. Zo werd bijvoorbeeld een Duitse brigade onder bevel gesteld tijdens de Nederlandse legerkorpsoefening „Big Ferro” en nam een Nederlandse brigade onder Duits bevel deel aan de oefening „Grosser Bär” van het Duitse legerkorps. Dergelijke uitwisselingen liggen wel voor de hand; immers, de operatiesectoren van 1(GE)Lk en 1(NL)Lk grenzen aan elkaar en de logistieke cross-servicing en de tactische steunverlening in oorlogstijd zijn derhalve belangrijk genoeg om reeds in vreedstijd te worden voorbereid en gecoördineerd: reden waarom 1(GE)Lk doorlopend een liaisonofficier op staf 1(NL)Lk heeft en de samenwerking tussen de beide belendende sectoren nauwelijks nog verdere verbetering behoeft.

Interoperability met de Amerikaanse eenheden daarentegen is iets minder vanzelfsprekend. Het in de BRD gelegerde US Army Corps valt niet onder de verantwoordelijkheid van Com-NORTHAG, en bijgevolg lijkt samenwerking daarmee van minder belang. In Centraal-Europa staan evenwel slechts weinig reserves ter beschikking; eventuele versterkingen zullen in oorlogstijd rechtstreeks uit de Verenigde Staten worden overgevlogen. Voor de betrokken twee divisies is het daarom essentieel dat hun afzonderlijke brigades bij toerbeurt in die gang van zaken worden geoefend, met inbegrip van hun onverwijld inpassing in de reeds aanwezige NAVO-sterkte. Op grond van die overweging wordt de inmiddels reeds bekend geworden

oefening RE(turn) FOR(ces to) GER(many) jaarlijks met de dan in aanmerking komende eenheden herhaald, zoals ook het geval was in het kader van de recente herfstmanoeuvres „Autumn Forge”, in de loop waarvan 1(NL)Lk de beschikking kreeg over twee (US) brigades, een (US) Ribbon bridge company en een (US) Supply Command ten behoeve van „Saxon Drive”. Van de beide brigades kwam er een rechtstreeks uit de VS; na afloop van de oefening werd zij volgens plan permanent gelegerd in Noord-Duitsland.

Een van de belangrijkste doeleinden van deze legerkorps-oefening te velde was, te onderzoeken in hoeverre de in oorlogstijd uit de VS aan te voeren troepen in staat zijn op het Centraaleuropese operatietoneel te functioneren na een zekere, liefst zo kort mogelijke aanlooptijd, met name omdat zij als algemene reserve bij elk willekeurig legerkorps onder bevel gesteld moeten kunnen worden. Bovendien was het van belang daarbij vast te stellen of de Nederlandse staven en de afzonderlijke militairen de opvang van en de bevelvoering over dergelijke eenheden zouden kunnen verwerken. En ten slotte ging het erom te bepalen of, en in welke mate, verschillen in techniek en tactiek belemmerend zouden kunnen werken op de beoogde graad van interoperability.

Over het algemeen genomen waren de ervaringen zeker niet onbevredigend. Een saillante bijzonderheid was dat de uit Amerika overgevlogen brigade onvoldoende voorbereid bleek op het specifieke karakter van de Noordduitse laagvlakte: gewend als zij was aan haar eigen oefenterreinen in een van de droogste gebieden van de Verenigde Staten, met een overvloed aan manoeuvreer ruimte, goede schootsvelden en vrijwel onbeperkte waarnemingsmogelijkheden werd zij, evenals de vorige generatie tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog, geconfronteerd met een herfstig Noordwest-Europa waar de voortreffelijke gevechtsskleding weliswaar de koude en het vocht doeltreffend weerde maar waar zicht en vuur nog steeds beperkt bleven tot de volgende houtrand en waar de manoeuvre, aan tal van beperkingen onderhevig, op bijna onaanvaardbare wijze werd gekanaliseerd. Voor de Amerikanen was dan ook een van de lessen gemakkelijk te trekken: om de onmiddellijke inzet van uit de VS over te vliegen eenheden te verzekeren zal het nodig zijn meer dan tot dusverre die troepen voor te bereiden op de omstandigheden die zij op het Europese gevechtssveld zullen aantreffen. Want nog steeds geldt onverkort „c'est le terrain qui commande”. Voor het overige kon

worden vastgesteld dat de individuele inzetbaarheid weinig problemen lijkt op te leveren: zelfs de Nederlandse voeding, op de bereiding waarvan de Amerikaanse koks tevoren waren getraind, bleek in de smaak te vallen.

De opvang door de staven werd ten dele vereenvoudigd doordat de betrokken eenheden al zo vroeg mogelijk bij de besluitvorming waren ingeschakeld, en de oefenstukken en bevelen op nagenoeg alle niveaus in de Engelse taal waren gesteld. Toch ontstonden in de aanloopfase en tijdens de oefening herhaaldelijk misverstanden en verkeerde interpretaties van bevelen, als gevolg van voorkomende taalproblemen. Het zal daarom noodzakelijk zijn de bevelen — waar toepasselijk in afwijking van wat nog te vaak gebruikelijk is — te doen uitmunten door *eenvoud en ondubbelzinnigheid*. Bij de formulering daarvan in de taal van het bondgenootschappelijke contingent zal de liaison-officier op de Nederlandse staf van welhaast onschatbare waarde kunnen zijn, vooral wanneer de overigens genomen talenkennis van onze landgenoten te kort schiet voor het aanbrengen van nuances en verfijningen.

Voor Nederlandse kenners was het een bijzondere ervaring het Amerikaanse optreden te kunnen gadeslaan, dat zich in het bijzonder kenmerkte door een — in de goede zin van het woord — agressieve instelling van commandanten zowel als individuele militairen, zich manifesterende in een sterke drang naar voren van de hele eenheid, in het verdedigende zo goed als in het aanvallende gevecht. Sub-eenheden bleken flexibel te kunnen reageren in het uitbuiten van het succes en in het beantwoorden van de vijandelijke hoofddreiging. Een belangrijke bijdrage tot die flexibiliteit werd geleverd door de snelle berichtgeving: on-line beveiligde FM-verbindingen tot op compagniesniveau maken tijdrovend versluieren en coderen overbodig; daartegenover stond echter dat Nederlandse Iso'n dientengevolge niet in staat waren tot inluisteren op de Amerikaanse netten.

Zijn de interoperability-ervaringen van de samenwerkende genie-eenheden onverdeeld gunstig te noemen — het werken met elkaars materieel en het toepassen van elkaars methoden en de geïntegreerde inzet van zowel de leiding als de mankracht werd tot een succes — de tactische opvattingen zijn voorshands minder gemakkelijk onder één noemer te brengen: de Amerikaanse inzichten in de wijze waarop met name het verdedigende gevecht moet worden gevoerd verdienen stellig ook ten onzent nader te worden betrokken in de dis-

cussie die daaromtrent binnen de KL gaande is. De voor een welslagen van het streven naar interoperability onmisbare *unité de doctrine* is immers al evenzeer een der grondbeginselen van de oorlogvoering welke naleving geboden is om het economische gebruik van de middelen te kunnen verwezenlijken. Op de vorenbedoelde Amerikaanse tactische opvattingen zal daarom in een der volgende nummers worden teruggekomen; hetzelfde geldt voor een uitgebreider relaas van de voormelde oefening en de daaruit te trekken conclusies.

Dat ook de Amerikaanse militaire autoriteiten ge-

brand zijn op maximalisering van het bondgenootschappelijke vermogen behoeft geen betoog. Ook zij streven uiteraard naar verbetering van de interoperability. Een belangwekkend initiatief daartoe was, dat zij C-1Lk verzochten de opgedane ervaringen neer te leggen in een bijdrage voor een uit te geven handboek voor in de VS gelegerde Amerikaanse troepen die bestemd zijn voor inzet in Centraal-Europa. Ongetwijfeld zal ook dat kunnen strekken tot vervolmaking van de thans nog in de kinderschoenen staande interoperability, en langs die weg tevens tot verbetering van het economische gebruik van het militaire vermogen van de NAVO.

Amerikaanse luchtvaart 75 jaar

J. Pelt

kolonel van de verbindingdienst b.d.

Enigszins vergelijkbaar met de vereniging „Onze luchtmacht” in ons land kent men in de Verenigde Staten de Air Force Association, die door de huidige Chef van de Amerikaanse luchtmacht kort geleden nog werd gekwalificeerd met de woorden „The United States Air Force is fortunate to have the support of the Air Force Association as we look to our country's security”.

Anders dan in Nederland is de Air Force Association echter in de eerste plaats een — niet van politieke macht onblote — bundeling van de talrijke industrieën, adviesbureaus, researchorganisaties, enz., die zich in de Verenigde Staten maar ook ver daarbuiten bezighouden met de lucht- en ruimtevaart, in het bijzonder de militaire. Het lidmaatschap van de vereniging is beperkt tot Amerikaanse staatsburgers, maar niet-staatsburgers kunnen in bepaalde gevallen toetreden als „begunstigers”.

De vereniging geeft het uitstekend verzorgde, gezaghebbende en ook in ons land bekende maandblad „Air Force Magazine” uit en organiseert verder ieder jaar in Washington D.C. een grote expositie, gewijd aan de meest recente technische ontwikkelingen op het gebied van de militaire lucht- en ruimtevaart. Ditmaal stond deze tentoonstelling — die plaatsvond op 19, 20 en 21 september jl. — in het teken van „75 jaren gemotoriseerde luchtvaart”, omdat op 17 december 1903 Orville Wright erin slaagde met een gemotoriseerd vliegtuig echt te vliegen. Zoals ieder jaar werd deze tentoonstelling weer druk bezocht door burgers en vooral militairen, waaronder de vele buitenlandse die in Washington op de diverse ambassades werkzaam zijn.

Amerikaans georiënteerd

Gelijk in voorgaande jaren, en eigenlijk ook wel volledig in overeenstemming met de doelstelling van de organiserende Air Force Association, was het ook deze keer weer een uitgesproken Amerikaans gebeuren. Maar aangezien dit land nu een-

maal toonaangevend is op het gebied van de militaire luchtvaart, is deze eenzijdigheid toch geen beletsel om uit het tentoongestelde een vrij volledig beeld te krijgen van de huidige stand van de techniek.

Van de enkele, geheel of hoofdzakelijk buiten de Verenigde Staten gevestigde, exposanten mogen de Britse firma's Rolls-Royce (vliegtuigmotoren) en Marconi (vliegtuigelektronica) worden vermeld, die beide goed verzorgde stands hadden ingericht.

Thema's

De verschillende deelnemende bedrijven hadden hun inspanning uiteraard vooral gericht op de recente „topics” in de militaire lucht- en ruimtevaart, in het bijzonder op die, welke voor de Amerikaanse luchtmacht van belang zijn of kunnen worden. Deze thema's omvatten:

- de nieuwe gevechtsvliegtuigen F-15 en F-16, de verschillende wapens voor deze vliegtuigen, hulpapparatuur en alles wat verder erbij hoort;
- de cruise missiles;
- het nieuwe luchtsteunvliegtuig A-10;
- de apparatuur voor elektronische oorlogvoering.

Exposanten

Ruim tachtig bedrijven hadden op de tentoonstelling een meer of minder uitgebreide „booth” ingericht. Enkele daarvan laat ik hier in alfabetische volgorde de revue passeren om een indruk te geven van wat er zoal op zo'n expositie te zien (en desgewenst te koop) is.

AGA infrared systems uit Zweden exposeerde o.a. het Thermovision 750 Superviewer systeem voor warmtebeeldverkenningen uit helikopters.

Beech Aircraft Corporation had een model opgesteld van de succesvolle tweemotorige „utility air-

craft" (wij zouden zeggen „algemene dienst") C-12A, het eerste vliegtuig dat ooit bij alle drie Amerikaanse krijgsmacht delen tegelijkertijd in gebruik is.

Boeing Aerospace Company presenteerde een model op ware grootte van het nieuwe cruise missile ALCM-B; verder werd men geïnformeerd over de modernisering van de B-52 bommenwerper, die o.m. 12 tot 20 van die cruise missiles zal kunnen vervoeren en uit de lucht lanceren (omstreeks 1982).

E-systems toonde de hoog-technologische diversiteit van dit bedrijf op het gebied van de elektronische oorlogvoering (van U-21 spionagevliegtuig tot de waarschuwingssystemen in de Sinaiwoestijn), verbindingen en commandovoering (zoals de vliegende nationale commandopost, ingebouwd in drie gemodificeerde Boeing 747 jumbojets) en onbemande vliegtuigen voor de bestrijding van de vijandelijke luchtverdediging.

Fairchild Industries had zich uiteraard geheel geconcentreerd op het luchtsteunvliegtuig A-10, dat nu bij deze fabriek in volle productie is. Een film toonde de ongelooflijke wendbaarheid en de indrukwekkende vuurkracht van dit nieuwe vliegtuig. Geclaimd werd, dat deze „equalizer against aggression" op 2000 meter afstand een Sovjet T-62 tank volledig kan uitschakelen met één vuurstoot van één seconde uit het zevenloops 30mm-kanon.

General Dynamics trok veel belangstelling met een cockpitmodel van het ook binnenkort bij onze Koninklijke luchtmacht in gebruik te nemen F-16 gevechtsvliegtuig (afb. 1) en schaalmodellen van

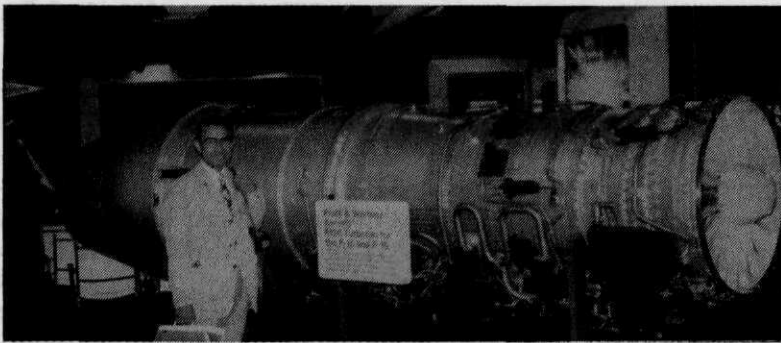
de cruise missiles AGM-109 (air launched) en BGM-109 (ground launched).

General Electric had twee grote stands ingericht: één gewijd aan vliegtuigmotoren, waar behalve de hypermoderne TF34-motor van de eerdergenoemde Fairchild A-10 ook de eerste operationele Amerikaanse straalmotor te zien was, de GE 1-A uit 1942; de andere stand toonde vliegtuigkanonnen en wat daarmee te maken heeft. Interessant was een nieuw 30 mm „Compact high performance aerial gun" (CHAG), dat momenteel in ontwikkeling is voor de Amerikaanse luchtmacht. Het is een licht (slechts 127 kg), drieloops Gatling-type kanon met een vuursnelheid van 2000 schoten per minuut. Een concurrent bij deze ontwikkelingsopdracht is de Ford Corporation, die eveneens een CHAG heeft ontwikkeld, maar met twee lopen en dezelfde vuursnelheid.

Honeywell exposeerde o.m. 20 en 30 mm munitie met diverse ontstekers, automatische testbanken voor zeer uiteenlopende vliegtuigtypen, zoals de DC-10 jumbojet, het kolossale C-5A transportvliegtuig, het F-15 gevechtsvliegtuig en het ALCM-B cruise missile. Verder diverse typen radarhoogtemeters, boordcomputers, geminiaturiseerde Forward looking infrared apparatuur (FLIR), ionisatiedetectoren, enz. Veel belangstelling trok de demonstratie van de ingenieuze „Integrated helmet mounted sight/display", waarbij de piloot in zijn helmvizier via een glasvezelkabel tegelijkertijd een beeld krijgt geprojecteerd dat is opgenomen door een sensor als bijvoorbeeld een low-light-level-TV-camera, een radar, een FLIR of een infrared rear warning.

Afb. 1 Het cockpitmodel F-16 van General Dynamics trok veel belangstellenden

Afb. 2 Pratt & Whitney's F-100
straalmotor voor F-15 en F-16

Hughes Aircraft Company gaf interessante inleidingen over het nieuwe interservice „Joint tactical information distribution system” (JTIDS): een groot en complex informatie- en verbindingstelsel, dat niet kan worden afgeluisterd en evenmin gestoord.

Lockheed maakte met het geëtaleerde de bezoeker duidelijk de grootste producent te zijn van militaire luchttransportmiddelen. Er waren modellen (1:25) te zien van de C-130, de C-141 en de gigant C-5A, alsmede films en dia's van de verschillende gebruiksmogelijkheden van deze vliegtuigen. Ook nieuwe versies kwamen aan de orde als de C-130 SS („stretched and STOL”) en de C-130 WBS („wide body and STOL”). Voorts werd informatie verstrekt over de juist aangevangen ontwikkeling van een „Advanced tactical aircraft” (ATA), speciaal voor het luchttransport van de nieuwe Amerikaanse XM-1 gevechtstank.

Martin Marietta gaf een overzicht van de huidige stand van zaken bij de ontwikkeling van het „Advanced strategic air launched missile” (ASALM) voor de US Air Force.

Northrop Corporation (Electronics Division) exposeerde een aantal electronic counter measure-systemen (ECM), uiteraard zonder veel details prijs te geven:

- Tactical electronic warfare system (TEWS) van de F-15;
- Airborne self protect jammer (ASPJ) van de F-14, F-16 en F-18;

- Advanced inertial reference system (AIRS) voor de nieuwe MX strategische raketten;
- het nieuwe per computer bestuurd ECM-systeem voor de B-52 bommenwerpers.

Pratt & Whitney had een complete F-100 straalmotor opgesteld, die o.m. is ingebouwd in de nieuwste gevechtsvliegtuigen F-15 (twee stuks) en F-16 (één) en hier op de tentoonstelling steeds zoveel publiek trok, dat er alleen in de lunchpauze een plaatje van was te schieten (afb. 2).

Rockwell International gaf o.m. een indruk hoever dit bedrijf is gevorderd met de ontwikkeling van een verbeterde glijbom, de GBU-15 in twee configuraties: met kruisvinnen voor de kortere glijafstanden en met vleugels voor zulke grote glijafstanden dat lancering mogelijk wordt uit B-52 bommenwerpers. Voor de eindgeleiding van de bom beproeft men radar, televisie, „distance measuring equipment” (DME), radiometrische gebieds-correlatie en LORAN-navigatie.

Rolls Royce Aero Engines, die voor de eerste keer op de AFA-tentoonstelling stond, had een open-gewerkte en draaiende Pegasus vectored thrust turbofan motor opgesteld, die veel belangstelling trok. Deze motor is o.a. ingebouwd in de AV-8B Advanced Harrier V/STOL, die momenteel bij de firma McDonnell Douglas in ontwikkeling is voor het Amerikaanse korps mariniers.

Singer Kearfott ten slotte exposeerde verschillende typen Dopplerradar en inertial-navigatiesystemen, o.a. voor de F-16 vliegtuigen.

De Spaanse neutraliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog

H. Toorenvliet

publicist

Evenals de Portugese, Zweedse en Zwitserse neutraliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog werd ook de Spaanse fel bekritiseerd. De vele meningen, die soms uitsluitend waren gebaseerd op enkele misvattingen en vooroordelen, leverden stellig geen bijdragen aan de reconstructie van de juiste toedracht.

Na de beëindiging van de Spaanse Burgeroorlog op 1 april 1939 zette onder leiding van generaal Franco de nationalistische regering onmiddellijk de schouders onder de wederopbouw, die evenwel uiterst moeilijk van de grond kwam. De ontwrichting van het economische bestel overtrof de somberste voorspellingen; het openbaar vervoer herstelde zich erg traag en de levensmiddelen- en olievoorziening stelde de regering voor schier onoplosbare problemen. Gezien deze situatie was het aannemelijk dat het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog op 1 september 1939 inderdaad voor de Spaanse regering ook nog het verrassingselement inhield.

Als dictator drukte Franco zijn persoonlijke stempel ook op de Spaanse buitenlandse politiek en hij deed dat op zijn eigen manier. Van 1912 af had Franco talrijke en soms zelfs langdurige periodes in Noord-Afrika doorgebracht; als troepenofficier nam hij deel aan de Rifkabylenoorlog (1909-1926). Hij maakte daar niet alleen een bliksemcarrière, maar tevens had hij van de vijanden van Spanje veel van hun zo typisch Arabische wijze van ageren en denken opgestoken. Door toepassing van deze kennis wist hij zich vooral in de jaren 1940 en 1941 als een kundig en taai onderhandelaar op te stellen; zijn opposenten schilderden hem af als moeilijk, slim en zelfs sluw.

Afkondiging van de neutraliteit

Vrijwel direct na het begin van de oorlogshandelingen verklaarde de regering Spanje neutraal. In de herfst van 1939 (maar ook daarna) dacht in Spanje niemand aan actieve oorlogsdeelneming. Alleen al het voedsel- en het oliegebrek noopten

de Spaanse regering tot het onderhouden van goede betrekkingen met de Westerse mogendheden. Na de voorafgaande bijna drie jaren van onafgebroken actie waren de strijdkrachten zonder meer oorlogsmoe. De eerste acht oorlogsmaanden leverden de Spaanse regering niet al te veel problemen op, maar na het begin van mei 1940 zou in verband met de snel wisselende internationale situatie het maximum aan inzicht en wijsheid worden gevergd. Dat de Spaanse regering wijs kon handelen, had zij al getoond door op 19 maart het Engels-Spaanse handelsverdrag te sluiten, hetgeen voor Spanje betekende dat in ieder geval een gedeelte van de aanvoer van voedsel en olie enigszins werd gewaarborgd.

Europa trilde op zijn grondvesten

Al geruime tijd voor de jaarwisseling 1939/40 was niet alleen in Frankrijk maar ook daarbuiten de uitdrukking „drôle de guerre” erg populair. Zelfs in de eerste dagen van mei werd nog op deze smalende manier over de oorlogstoestand gesproken. De Fins-Russische Winteroorlog, de bezetting van Denemarken door de Duitsers en het feit dat Noorwegen ook oorlogsterrein was geworden, vond men in het Westen wel belangwekkend en spectaculair maar eveneens ver verwijderd van eigen huis en haard. Op 10 mei 1940 sloeg ook voor het Westen zelf het onafwendbare noodlot toe.

Niet alleen militair kende 1940 grote hoogtepunten, doch tevens werden op diplomatiek niveau ongekende activiteiten ontplooid en daarbij was Spanje ten zeerste betrokken. Maarschalk Pétain, die eerst in Burgos en daarna in Madrid als Frans ambassadeur de in het slop geraakte Frans-Spaanse betrekkingen weer in normale banen leidde, werd op 16 mei door de Franse premier Reynaud naar Parijs teruggeroepen. Pétain, die op 17 mei door Franco in afscheidsaudiëntie werd ontvangen, werd enkele dagen later in Madrid opgevolgd door de comte de Baume.

Omstreeks midden juni werd door bemiddeling

van de Spaanse ambassadeur in Frankrijk, Lequira, door het Franse opperbevel voor de eerste keer contact gezocht met de Duitse legerleiding. Het Franse verzoek om wapenstilstand werd op 17 juni gedaan; op 24 juni kwam een einde aan de vijandelijkheden. De Fransen ondertekenden eerst hun wapenstilstandsovereenkomst met de Duitsers en daarna die met de Italianen, die sinds 10 juni (!) eveneens aan de oorlog hadden deelgenomen.

Spanje non-belligerent

Inmiddels had de Spaanse regering, onder zware politieke druk van Duitsland en Italië en beslist niet van harte, op 12 juni haar neutraliteitspositie opgegeven en zich daarvoor in de plaats „niet-oorlogvoerend” verklaard. Deze uitspraak klonk vooral velen in het toen al vrijwel verslagen Frankrijk erg onaangenaam in de oren. De uitleg, die Madrid aan Londen en Washington gaf, werd als volgt geformuleerd: het was niet voor hen bedoeld maar diende te worden opgevat als een extra-accentuering van de antibolsjewistische instelling van de Spaanse regering. Deze verpakking was toen eigenlijk nog niet verkoopbaar; na het uitbreken van de Duits-Russische oorlog op 22 juni 1941 werd zij pas enigszins aanvaardbaar.

Intussen had Franco elders op opportunistische wijze van de toestand weten te profiteren: op 14 juni 1940 gaf hij bevel, uit de Spaanse zone in Marokko de stad Tanger (toen nog een vrijhaven onder internationaal bestuur) te bezetten. Tegenover de Amerikanen en de Engelsen verklaarde Madrid, dat zij altijd beter af zouden zijn met een Spaanse dan met een eventuele Italiaanse bezetting van deze plaats.

Het zal voor iedereen begrijpelijk zijn, dat de op 1 juni als Engels ambassadeur in Madrid begonnen Sir Samuel Hoare (de latere Viscount Templewood) zich voor hete vuren zag geplaatst. Deze kundige staatsman en diplomaat kweet zich echter op voortreffelijke wijze van zijn vooral in de beginperiode zo ondankbare taak. Bij het aanbieden van zijn geloofsbriefjes aan Franco verkreeg Hoare direct al iets meer dan gebruikelijk was, want Franco sprak langer met hem dan protocollair noodzakelijk was en spreidde daarbij grote hoffelijkheid ten toon. Verder hadden de Engelsen in deze periode nog een voordeel, namelijk de gezindheid van de Spaanse minister van buitenlandse zaken kolonel Beigbeder, die beslist niet anti-Brits was en daarvoor ook nog durfde uitkomen. Beigbeder stelde in een korte spanne tijds — hij werd nog in 1940 vervangen door Franco's zwager Serrano

Sir Samuel Hoare, de zo succesvolle Britse ambassadeur in Madrid

Suner — Hoare tweemaal in de gelegenheid ongestoord met hem van gedachten te wisselen en wel zonder dat de Duitsers, met inbegrip van hun ambassadeur von Stohrer, daarvan op de hoogte kwamen.

Het westelijke gedeelte van de Frans-Spaanse Pyreneeëngrens werd op 27 juni 1940 door de Duitsers bereikt. Op aandringen van von Stohrer werd door enkele Spaanse machthebbers even met de gedachte gespeeld, eenheden van de Wehrmacht in de Spaanse badplaats San-Sebastian een overwinningdefilé te laten houden. Hoare, alert van het eerste uur af, protesteerde fel bij Beigbeder die deze protesten maar al te gewillig aanhoorde en dit, voor de Spanjaarden zelf zo onwaardige, gebeuren alsnog wist te verijdelen. Hij kon evenwel niet verhinderen dat, althans voorlopig, steeds een beperkt aantal „Angehörigen der Wehrmacht” als toerist in Noord-Spanje zou mogen verblijven.

Al omstreeks medio mei hadden op Duits verzoek besprekingen plaatsgevonden tussen Hitler en de Spaanse generaal Vigón over een eventuele Spaanse deelneming aan de strijd. Bewust was door Franco en zijn medewerkers een verlanglijst opgesteld met niet te verwezenlijken eisen, waardoor de Spanjaarden bij voorbaat wisten dat Hitler deze wel zou moeten afwijzen.

Nadat Hitler bij zijn bezoek aan bezet Frankrijk eerst in Montoire Pétain ontmoette, had hij daarna — en wel op 23 oktober 1940 in het Zuid-Franse stadje Hendaye — een langdurig onderhoud met Franco. Hitlers bedoeling was overduidelijk: Franco moest worden geïntimideerd. Tot nu toe was dat aan niemand gelukt en ook Hitler faalde volkomen. Als gewoonlijk sprak Hitler eindeloos lang en Franco gaf beleefd blijk intensief te luisteren. Maar de enige uitspraak van Franco, die Hitler enigszins aanstond was die over de lotsverbondenheid van Spanje met de As-mogendheden en zelfs deze uitspraak was nog vaag geformuleerd. Hitler raakte op kookhitte en moest zelfs het onderhoud onderbreken om weer tot zich zelf te komen. Het afscheid was gemaakt vriendelijk, wel vormelijk maar uiterst koel. Hitler had niets bereikt, maar hij gaf Spanje nog niet op. De volgende en ernstige poging Spanje tot actieve deelneming aan de oor-

log te bewegen, vond plaats tijdens het door de Duitsers gewenste bezoek van Serrano Suner — een typische opportunist en voor de Amerikanen en de Engelsen stellig geen persona grata — aan Berchtesgaden op 18 november 1940.

Voor deze dag was ook de Italiaanse minister van buitenlandse zaken graaf Ciano uitgenodigd. Deze moest evenwel antichambrenen, omdat de Italianen eens goed de mantel zou worden uitgeveegd: zij waren immers zonder Duitse toestemming roekeloos aan het Griekse avontuur begonnen. De door Franco uitstekend geïnstrueerde (en van nature brutale) Serrano Suner meende toen te kunnen opmerken, dat hij niet begreep dat Hitler, als hij de oorlog wilde beperken, tóch voorstander was van Spaanse deelneming aan die oorlog: een niet oorlogvoerend Spanje zou bijvoorbeeld zonder meer een garantie zijn tegen een eventuele Engelse invasie van Portugal.

Deze opmerking ontketende een spraakwaterval van ongekeerde lengte waarmee Hitler nog eens duidelijk uit de doeken deed hoe volgens hem de Middellandse Zee door middel van een tweetal sloten zou kunnen worden afgegrensd. Het ene slot, Suez, zouden de Duitsers zelf voor hun rekening nemen; bij het andere, Gibraltar, wilden de Duitsers de Spanjaarden alle mogelijke hulp verlenen. Na te hebben kennis genomen van het enorme Spaanse eisenpakket, dat nog omvangrijker was dan tevoren in Hendaye, liet de Duitse rijkskanselier de voor 10 januari 1941 geplande „operatie Felix” eigenlijk al vallen. Ook het bezoek van Canaris aan Franco, op 7 december, leverde de Duitsers geen enkel resultaat op.

Op 12 februari 1941 vonden in Bordighera aan de Italiaanse Riviera besprekingen plaats tussen Mussolini en Ciano enerzijds en Franco en Serrano Suner anderzijds. De laatste kon ook hier weer zijn stokpaardje berijden: de Italianen, en natuurlijk ook de Duitsers, zouden eens zien waartoe de Spanjaarden in staat waren als de Engelsen Portugal zouden binnenvallen. De twee Spaanse onderhandelaars wisten maar al te goed, dat de Britten die mogelijkheid zelfs niet zouden overwegen. En Mussolini, loslippig als steeds, liet zich nog ontvallen dat de Luftwaffe sinds het begin van januari beschikte over eigen bases op Italiaans grondgebied. Juist een dergelijk voorbeeld was voor de Spanjaarden verre van aantrekkelijk.

Franco onderbrak zijn terugreis om op 13 februari in Montpellier met maarschalk Pétain van gedachten te kunnen wisselen.

De Duitse Balkanveldtocht (april 1941), met de

spectaculaire verovering van Kreta als slotstuk, en de succesvolle operaties onder Rommels opperbevel in Noord-Afrika werden vanzelfsprekend ook in Madrid op de voet gevolgd. Men vond de Duitse overwinningen imponerend, doch niet beslissend. De Spanjaarden, die soms wel lessen uit de geschiedenis wilden trekken, durfden koel en beheerst te analyseren. Dat leverde het volgende beeld op: een wereldrijk als het Britse is moeilijk verdedigbaar als de defensie soms werd verwaarloosd, waarna soliditeit door improvisatie wordt vervangen, hetgeen de ondergang zou kunnen veroorzaken; door hun kwetsbaarheid zullen de Engelsen nog vele nederlagen moeten incasseren, maar aangezien de Britten de laatste slag nog nooit hebben verloren, zullen zij ook de laatste van deze oorlog wel weer winnen; de veelvuldig door de Duitsers gebruikte slogan „Engeland is al verslagen” zal een zeepbel blijken. De realistische rapporten van de hertog van Alva, de Spaanse ambassadeur in Londen, over Churchills krachtige oorlogsleiding, de door de Duitsers verloren slag om Londen en het ongebroken Britse moreel, werden uiteraard in deze analyse verwerkt.

Wel sprak de op 22 juni 1941 begonnen Duitse kruistocht tegen het bolsjewisme Madrid sterk aan, maar behalve de oprichting van de „Blauwe Divisie”, die geheel uit vrijwilligers werd samengesteld, en het uitzenden van enkele tienduizenden arbeidskrachten ten behoeve van de Duitse industrie bleef verder alles platonisch.

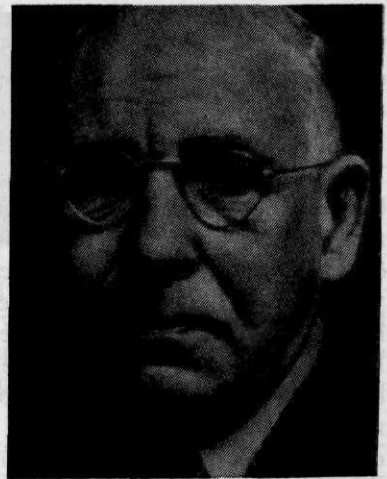
De reeks van geallieerde tegenslagen in het Verre Oosten, die in december 1941 begon, bevestigde in feite het eerste deel van de conclusies uit bovenvermelde analyse. Maar zoals overal waren natuurlijk ook in Madrid de gigantische Amerikaanse produktiemogelijkheden overbekend. Nog voor Kerstmis 1941, dus vrijwel direct na Pearl Harbor (7 december), leden de Duitsers voor Moskou hun eerste nederlaag in de Sovjet-Unie. Het vastlopen van de Wehrmacht én het voortbestaan van het Rode Leger zetten ook in Madrid talrijke prominenten aan het denken. In het voorjaar van 1942 verkreeg Sir Samuel Hoare een grote steun in de rug door de aankomst in Madrid van de nieuwe Amerikaanse ambassadeur Hayes, die op 9 juni zijn geloofsbrieven aanbood. Van het begin af waren zijn relaties met de Spaanse machthebbers zonder meer goed. Hayes, die stellig geen bewonderaar was van het Spaanse politieke systeem, stelde zich echter neutraal op en bracht ook nog de moed op de positieve kanten van het regime te belichten. Verder vond hij — in tegenstelling tot vele anderen — Franco een voorzichtig handelend man, die

kon en ook wilde nadenken en daarbij over gevoel voor humor beschikte. Bovendien zaten in juni 1942 de oorlogsberichten de geallieerden in zoverre mee, dat zij in ieder geval beter waren dan die van twee jaar geleden bij de aankomst van Hoare. In de lente en de zomer van 1942 kon de Wehrmacht in de Sovjet-Unie nog successen boeken, maar in Egypte had Rommel zich al vastgelopen. Als resultaat van de Slag bij Midway (begin juni 1942) kon aan een verdere penetratie van de Japanners in het Verre Oosten een definitief halt worden toegeroepen. Als bewijs voor hun herwonnen kracht gaven de Engelsen en de Canadezen op 19 augustus in Dieppe hun nieuwe visitekaartje af. Voor Madrid waren echter de geallieerde landingen in Noord-Afrika, met 100.000 man op 8 november 1942 uitgevoerd, de belangrijkste gebeurtenis van het jaar. De Franse tegenstand, die de geallieerden vooral in Marokko ontmoetten, was hevig maar kort en zou bijna als zuiver symbolisch kunnen worden uitgelegd; op de verbroedering van de Franse strijdkrachten met die van de Anglo-Amerikanen behoefde niet langer te worden gewacht. Al spoedig ontmoetten de geallieerden ook Spaanse eenheden aan de grens van de Spaanse zone en van het eerste ogenblik af waren deze contacten uiterst hoffelijk. Dat kon ook worden gezegd van de formulering van de tekst in Roosevelts speciale brief over de geallieerde bedoelingen in Noord-Afrika, die door Hayes persoonlijk aan Franco werd overhandigd; dit schrijven eindigde met „Ik verblijf, mijn beste generaal, uw goede vriend Roosevelt”.

Inmiddels was op 3 september Serrano Suner als minister van buitenlandse zaken vervangen door generaal Jordana, waarvan vriend en vijand wisten dat zijn sympathieën sterk naar de Verenigde Staten uitgingen. Het einde van 1942 deed de komende Duitse catastrofe bij Stalingrad en de eliminatie van de As-strijdkrachten in Noord-Afrika al duidelijk vermoeden. Voor de groep specialisten, die zich in Madrid met de politieke analyses bezighield, was opnieuw veel werk te verzetten.

Spanje stuurt voorzichtig bij

In de loop van 1943 — voor het eerst eindelijk eens een jaar dat voor de geallieerden goed en constant verliep — nam Franco vele malen de moeite, uitgebreid en diepgaand van gedachten te wisselen met zowel Hayes als Hoare. Vrijwel direct na de Duitse nederlaag in Stalingrad, waar de overgave op 2 februari 1943 plaatsvond, werd Franco volledig en uitstekend geïnformeerd over

De Amerikaanse ambassadeur Hayes bood op 9 juni 1942 zijn geloofsbrieven aan

de bijna onbepaalde mogelijkheden van de geallieerde produktie van oorlogsmaterieel en over de eventueel te bereiken topsterkte aan troepen. Nu werd ook aan Franco duidelijk waarvan Jordana al lang overtuigd was: het Derde Rijk sleepte slechts een verloren oorlog verder voort.

Maar het was vooral aan het verhelderende gesprek over de Sovjet-Unie tussen Franco en Hoare te danken dat het Spaanse staatshoofd besloot voorzichtig maar wel definitief van koers te veranderen.

Evenmin was het de leden van de Spaanse inlichtingendienst ontgaan, dat zich tijdens de zomermaanden in Lissabon telkenmale hoge Italiaanse officieren (onder andere generaal Castellano) ophielden, die aldaar een grote voorkeur voor de omgeving van de Britse ambassade aan de dag legden. Voor Madrid kwam derhalve de Italiaanse capitulatie in het begin van september niet onverwacht; in feite versnelde deze de officiële afkondiging van de nieuwe Spaanse koers.

Eindelijk kregen Hoare en Hayes loon naar werken, want op 3 oktober 1943 verklaarde Spanje zich opnieuw neutraal. Tot grote ergernis van de Duitsers zouden de Spaanse betrekkingen met de Verenigde Staten en Engeland zich in de kortst mogelijke tijd ontwikkelen van redelijk goed tot uitstekend. Onder druk van Washington kondigden de Spanjaarden een tegen Duitsland gericht embargo op de levering van wolfram af; het werd in februari van kracht en het duurde tot het einde van mei 1944. Als gevolg van de geallieerde landingen in Frankrijk — 6 juni in Normandië en 15 augustus 1944 aan de Rivièra — en van het militante optreden van de Maquis behoorden daar-

na nieuwe Spaanse wolframleveranties tot de onmogelijkheden.

Nog voor het einde van mei 1944 had Churchill tijdens een redevoering Franco een hart onder de riem gestoken: de Engelse oorlogsleider verkondigde namelijk dat naar zijn inzicht van alle Europese neutrale landen Spanje het meeste voor de geallieerde zaak had gedaan, dus meer dan Portugal, Zweden, Zwitserland en zelfs Turkije (Ankara zou echter op 23 februari 1945 nog de oorlog aan Duitsland verklaren).

Begin augustus stelden de Spanjaarden Barcelona open als aanvoerhaven van voor Frankrijk bestemde geallieerde goederen. Op 3 augustus 1944 overleed de Spaanse minister van buitenlandse zaken Jordana; zijn beleid werd door zijn opvolger, de reeds eerder genoemde Lequiorica, geheel overgenomen en voortgezet. Zelfs ging Madrid daarna nog zo ver, dat het de Amerikanen werd toegestaan het goederenverkeer tussen Spanje en Spaans Marokko in beide richtingen, zowel ter zee als in de lucht, geheel te controleren. Inderdaad was nu de Spaanse houding ten aanzien van de geallieerden uitgegroeid tot een van welwillende neutraliteit, en na de eerste uitlevering van Duitse agenten aan de Amerikanen (29 januari 1945 op de Madrileense luchthaven) kon de formulering „welwillend” zonder overdrijving worden vervangen door „uiterst welwillend”. Aangezien daarvoor zich in Spanje bijna alles geheel overeenkomstig de wensen van Washington had ontwikkeld, mocht Hayes zijn zo gecompliceerde post in Madrid al op 13 januari verlaten. Na zijn terugkeer in de Verenigde Staten legde hij een verklaring af, waarin hij onder meer te kennen gaf dat hij een vergelijking van de machthebbers in Berlijn met die in Madrid geheel onjuist achtte en daarom ongepast vond. Verder sprak hij de hoop uit, dat de publieke opinie in zijn land zich zou ontdoen van zekere spookbeelden, die nog ten onrechte rondwaarden.

Ingevolge Hayes' verklaring en door de gunstige rapporten die Hoare aan zijn regering in Londen had doen toekomen, durfden de Spaanse regeerders de gebeurtenissen, die zouden volgen na de algehele Duitse capitulatie in Reims van 7 mei 1945, met een zeker vertrouwen tegemoet te treden.

De naoorlogse periode

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog bleek echter duidelijk, dat het dictatoriaal geregeerde Spanje voor de publieke opinie in West-Europa een onverteerbare zaak was. De Spaanse handels-

betrekkingen vertoonden aanvankelijk nauwelijks een fractie van het normaal te verwachten herstel en de Fransen zagen zich door internationale druk genoopt, de Frans-Spaanse grens vrijwel te sluiten. Maar nog voor de heropening van deze grens (aan het einde van de winter 1947/48), was het regime van Franco in Spanje zelf aanzienlijk sterker komen te staan. Begin juli 1947 werd in het land een plebisciet gehouden, waarbij het Spaanse volk zich over de toekomstige staatsvorm kon uitspreken. De inzet was: koninkrijk of republiek. De overgrote meerderheid sprak zich uit voor het koninkrijk. Deze verkiezingsuitslag betekende niet dat het monarchisme in Spanje enorm was toegenomen, doch het was zuiver een overwinning van Franco, omdat *hij* voorstander was van de monarchie. Tevens was de Spaanse aversie tegen buitenlandse inmenging bij dit evenement een factor van doorslaggevende betekenis geweest. Verder was de inmiddels fel opgeleefde Spaanse solidariteitsgedachte in Zuid-Amerika, met Argentinië als voornaamste gangmaker, voor Madrid een belangrijke steun in de rug. Het wekte dan ook geen verwondering meer, dat in het schema van de Europese rondreis van Evita Peron, de vrouw van de Argentijnse president, een uitgebreid bezoek aan Spanje was opgenomen.

Op 20 september 1948 werd het vriendschapsverdrag met Portugal met tien jaar verlengd; kort daarna (10 oktober) werd de oprichting van de Castiliaanse marine in 1248 met werkelijk Spaanse

Evita Peron, de populaire echtgenote van de Argentijnse president, bracht in juli 1947 een uitgebreid bezoek aan Spanje

President Dwight Eisenhower, voorstander van goede Amerikaans-Spaanse betrekkingen

grandeur herdacht. In 1951 werd door Washington een begin gemaakt met de economische-steunverlening aan Spanje; bij de besprekingen, die daaraan voorafgingen, werd voor het eerst door de Amerikanen de idee geopperd voor een toekomstige Amerikaans-Spaanse samenwerking in de militaire sector. Het door beide partners gewenste bondgenootschap kwam in 1953, het jaar waarin de Spanjaarden tevens een concordaat met het Vaticaan sloten, tot stand. Het Amerikaans-Spaanse verdrag werd op 23 september getekend. De twee naoorlogse sleutels, die de Middellandse Zee zouden kunnen afsluiten, waren nu in handen van de Amerikanen, want de toetreding van Turkije tot de NAVO in 1952 had hen reeds in het bezit gesteld van de andere sleutel.

Vrijwel onopvallend werd Spanje in 1955 als lid van de Verenigde Naties opgenomen en in 1956 werden de zonnige Spaanse kusten door het moderne toerisme ontdekt.

De dekolonisatie

Voor Spanje, dat na de verloren oorlog met de Verenigde Staten in 1898 geen koloniale mogendheid van betekenis meer was, leverde de dekolonisatie niet al te veel problemen op. Evenals de Franse regering erkende ook de Spaanse de onafhankelijkheid en de volledige soevereiniteit van Marokko; zonder wrijving kon de Spaanse zone op 13 juli 1956 aan de Marokkanen worden overgedragen. De nieuwe eisen (Melilla, Ceuta en Ifni) die Rabat bij de Spanjaarden deponeerde, dreigden echter de prille doch redelijke betrekkingen toch te verstoren. In 1963 nodigde de Spaanse regering de Marokkaanse koning Hassan uit voor een officieel bezoek aan Madrid, waaraan deze gevolg gaf.

Tijdens de gevoerde besprekingen, waarbij tevens de toekomst van de Spaanse Sahara werd aange-roerd, werden alle geschilpunten die, zolang zij onopgelost bleven, behoorlijke relaties tussen beide landen in de weg stonden, geheel uitgepraat en van oplossingen voorzien. In 1969 verkreeg Marokko inderdaad Ifni; van de Spaanse Sahara kon Hassan in 1976 het noordelijke en belangrijkste gedeelte aan zijn rijk toevoegen; het zuidelijke gedeelte werd aan Mauretanië afgestaan.

Ten aanzien van Melilla en Ceuta — door de eeuwen heen tot typisch Spaanse steden uitgegroeid — gaf Spanje evenwel geen krimp: in beide steden zwaait tot op heden Madrid nog steeds de scepter (zie: De onafhankelijkheidsoorlog van de Rifkabylen. *Mil. Spect.* 145(1976)(7)312).

Terug naar 1959, opnieuw een jaar dat de Spanjaarden geen windeieren zou leggen. De oogst zou buitensporig goed uitvallen en op Amerikaans advies begon de regering eindelijk aan een serieuze sanering van het economische leven, terwijl de toeristenstroom steeds groter werd. Bij zijn Europese rondreis werd door president Eisenhower niet vergeten, ook Madrid met een bezoek te vereren. Even zat Franco vaster in het zadel dan ooit.

In 1965 ondernam de Spaanse regering een poging, door middel van onderhandelingen Gibraltar in bezit te krijgen. De besprekingen waren bijna eindeloos en liepen op niets uit. Van te voren hadden de Spanjaarden het nutteloze van hun poging kunnen inzien, want zolang daar in het wild een kolonie apen leeft, blijft de rots van Gibraltar in Engels bezit! . . .

Voor het eerst sinds lange jaren vonden in 1967

Henri Kissinger. Zoals gewoonlijk uiterst actief!

— zij het slechts voor een beperkt aantal leden — algemene verkiezingen voor de Cortes plaats. In maart 1969 werden de Spanjaarden in de gelegenheid gesteld, een associatie-overeenkomst met de EEG te sluiten; het (nu nog lopende) verzoek voor het officiële lidmaatschap zou pas op 29 september 1977 worden ingediend.

Prins Juan Carlos van Bourbon werd op 22 juli 1967 officieus de opvolger van Franco; zijn benoeming werd op 18 juli 1972 officieel bevestigd. Eindelijk werden in 1972 de handelsbetrekkingen met de Sovjet-Unie opnieuw aangeknoopt; de diplomatieke betrekkingen werden echter pas in februari 1977 hersteld.

Inmiddels waren de regeringen van Frankrijk en Spanje op 22 juni 1970 overeengekomen, hun belangen in de militaire sector te bundelen.

Een suggestie werd realiteit

Bij een van zijn vele gesprekken tijdens de oorlog met Hoare deed Franco eens de suggestie, dat voor het toekomstige Spanje de monarchie naar Brits model wellicht de doeltreffendste staatsvorm zou kunnen zijn. Na Franco's overlijden — en de bij deze gebeurtenis geplengde tranen waren niet alleen maar krokodilletranen — op 20 november 1975 werd deze uitspraak geheel bewaarheid. Juan Carlos verraste iedereen door zijn kundige ageren en door zijn waardige manier van optreden, en de Spaanse premier Suarez ontwikkelde zich in de kortst mogelijke tijd tot een politicus van formaat.

Spanje lid van de NAVO?

Door het bondgenootschap met de Verenigde Staten was Spanje als sinds 1953 indirect met de NAVO verbonden. Op 26 januari 1976 onder tekende Kissinger in Madrid het Amerikaans-Spaanse verdrag van vriendschap en samenwerking, waarvan de ratificatie op 21 juni plaatsvond. Een van de bepalingen van deze nieuwe overeenkomst, die voornamelijk was gesloten om de militaire samenwerking te kunnen voortzetten, regelt de halfjaarlijkse bijeenkomsten op ministerieel niveau. Verder werd een permanente gemengde militaire commissie opgericht, die de realisatie van de gewenste coördinatie als voornaamste taak heeft. Wel deden de Amerikanen een concessie ten aanzien van de in Spanje aanwezige atoomwapens: zij zegden toe dat deze voor 31 december 1979 zouden zijn teruggenomen. Hoewel de reële waarde van de drie Amerikaanse luchtbases en de marinebasis bij Cadiz (Rota) door deze belofte

aanzienlijk verminderde, toonde Washington zich toch uitermate ingenomen met de totstandkoming van het verdrag. Binnen het tijdsbestek van enkele jaren zou, voornamelijk in de vorm van materieel-leveranties voor de strijdkrachten, een bedrag van 1,2 miljard dollar aan Spanje worden uitgekeerd. In Amerikaanse ogen was Spanje nu als een volwaardige partner betrokken bij de handhaving van de veiligheid van het Westen.

Het huidige Spaanse leger heeft een vredessterkte van 220.000 man, waarbij onder meer zijn inbegrepen: 2 divisies en 1 brigade bergtroepen, 1 brigade luchtlandingstroepen, 1 brigade parachutisten en het befaamde, uit 3 regimenten bestaande, Vreemdelingenlegioen. De landmacht beschikt over ongeveer 875 tanks van drie uiteenlopende types. En zoals Engeland zijn Gurkha's heeft, bezit het Spaanse leger nog altijd zijn „Regulares”, drie regimenten in totaal met Melilla en Ceuta als standplaatsen.

De Spaanse oorlogsmarine, met haar eeuwenoude traditie, is vrij modern; van de sterkte maken onder andere deel uit: 1 moederschip voor (20) helikopters, 14 fregatten en korvetten, 13 torpedo-bootjagers en 10 onderzeeboten. Bij het personeelsbestand van 48.000 man zijn 8000 mariniers inbegrepen.

Qua cijfers vertoont de luchtmacht een typisch beeld: nog geen 160 gevechtsvliegtuigen met een personeelssterkte van meer dan 40.000 man.

In ieder geval zou de Spaanse krijgsmacht voor de NAVO een uiterst welkome versterking kunnen betekenen, te meer omdat de Spanjaarden in heel hun geschiedenis duidelijk hebben getoond uitstekende soldaten te zijn.

In het jongste verleden oefenden talrijke Amerikaanse prominenten op de andere verdragspartners pressie uit om Spanje reeds als lid van de NAVO te doen aanvaarden. Het zijn vooral de regeringen van Denemarken, Nederland, Noorwegen en IJsland geweest die meenden deze zienswijze van Washington fel te moeten afwijzen.

Nu Spanje inderdaad een democratie is geworden, kan alleen maar worden afgewacht of Madrid het politiek alsnog wenselijk acht, zich officieel bij het Westelijke bondgenootschap aan te sluiten.

Literatuur

- S. Hoare — *Ambassador on special mission*. Collins, Londen (1946).
- C. J. H. Hayes — *Wartime mission in Spain*. MacMillan, New York (1947).
- S. O. Andersson — *Francisco Franco*. Interland, Aalten (1970).
- R. Close — *l'Europe sans défense?* Arts & Voyages, Brussel (1976).

De emigratie van een oorlogsleer: von Clausewitz en zijn nieuwe Amerikaanse adepten

J. R. Evenhuis

journalist

In zijn boek over Raimondo Montecuccoli, *The military intellectual and battle* (State University of New York Press, 1975), schrijft Thomas M. Barker dat drie figuren in de eerste plaats moeten worden vermeld als men wil weten wie met hun ideeën over militaire zaken in Europa de meeste invloed hebben uitgeoefend. De eerste was Machiavelli, de tweede, anderhalve eeuw later, Montecuccoli en de derde, weer anderhalve eeuw later, von Clausewitz.

Nu zou het interessant zijn de vraag te stellen waarom, nu er weer anderhalve eeuw is verstreken, nog steeds de naam von Clausewitz valt als er met intellectuele pretenties over militaire aangelegenheden wordt gesproken. Immers, de oorlog is intussen zo sterk van gedaante veranderd dat het op het eerste gezicht niet meer doenlijk lijkt het verschijnsel nog te onderwerpen aan de criteria die von Clausewitz ervoor opstelde. Toch neemt nagenoeg iedereen die naam in de mond als hij ten aanzien van de voorwaarden van de huidige oorlog iets wenst te verduidelijken. Dat is op zijn minst curieus, als het niet tevens significant zou zijn.

Het herinnert in elk geval meer aan het geval Machiavelli — tegenwoordig nog zeer present, maar minder als oorlogstheoreticus — dan aan het geval Montecuccoli. Over de laatste, keizerlijk veldheer uit de eerste helft van de 17e eeuw, sprak men vóór von Clausewitz veel, maar na hem weinig meer. De tijd dat men er prat op ging zich in zijn militaire voorschriften te hebben verdiept, was met de Franse revolutie abrupt afgelopen.

Montecuccoli's slagveld, een schaakspel

Montecuccoli was de meest typische representant van een exceptioneel militair tijdvak waarin het oorlog voeren een zeer speciaal karakter droeg: men wilde elkaar niet echt overwinnen, men wilde met zijn leger tegen een ander leger alleen maar zó manoeuvreren dat de veldheer van dat andere leger op een zeker moment moest toegeven dat hij verkeerde zetten had gedaan en het spel gewonnen

gaf. En daarmee was de hele oorlog, zonder al te grote offers, dan min of meer beëindigd.

Montecuccoli was, met andere woorden, de grote theoreticus van de oorlog als een soort schaakspel dat vooral in de 18e eeuw het beeld van militaire campagnes in Europa bepaalde. Daarbij had hij het, niet voor elke theoreticus weggelegde, privilege dat hij zijn ideeën eenmaal eens exemplair voor de ogen van heel Europa had kunnen demonstreren.

Men weet dat de Franse legers van Lodewijk XIV in 1672 in Nederland over de Rijn trokken. Die oorlog was ook in 1675 nog niet beëindigd maar het zwaartepunt lag toen in Zuid-Duitsland, even over dezelfde Rijn. En het was Montecuccoli die daar de taak had Lodewijks beste veldheer, Turenne, tegen te houden en, zo mogelijk, weer over de Rijn terug te slaan.

Het leek minder op een oorlog dan op een hoogst spannend schaakspel. Er werd meer gemanoeuvreed dan gevochten, jarenlang, en de keizer in Wenen en de koning in Versailles vonden dat blijkbaar ook de gewoonste zak van de wereld. Noch Montecuccoli noch Turenne kreeg er een schrobbering voor dat hij deze zaak niet beter had weten te „beslissen”. Er werd eenvoudig afgewacht, zoals men de afloop van het spel van twee aan elkaar gewaagde schakers verbeidt, en het had nog lang kunnen doorgaan als niet Turenne — typerend genoeg niet in een slag maar bij het observeren van de zetten van zijn tegenstander — door een kogel was getroffen en gedood.

Een beslissende slag is op die zo afgebroken partij militair schaak nooit gevolgd. In de militaire geschiedenis heet het meestal dat Montecuccoli Turenne bij die gelegenheid „meesterlijk” schaakmat heeft weten te zetten, maar dat is dus niet helemaal juist. Hoe dat ook zij, hij wist het spel tegen Turenne uitstekend vol te houden en dat heeft hem grote roem verschaft en de bestudering van zijn geschriften bevorderd. In de 18e eeuw was er nauwelijks een militair die het wezen van de oorlogvoering niet in „goed manoeuvreren” zag.

Daarop was hij trotser dan op heel de rest, met inbegrip van een gewonnen veldslag. Want was die niet op „goed manoeuvreren” gebaseerd geweest, dan was hij er in de praktijk misschien wel blij mee, maar als beoefenaar van de krijgskunst voelde hij zich toch niet zo prettig en daarop kwam het in dat merkwaardige militaire tijdvak vooral aan voor veldheren die zich zelf respecteerden.

In een 19e-eeuwse biografie van Montecuccoli is de nostalgie daarover nog duidelijk te bespeuren. Over het duel aan de Rijn lezen we daar dat

... die beiden Feldherren nicht um den Sieg, sondern um die Ehre des Talentes kämpften und sich durch ihre Anstalten zwischen Gewinn und Verlust auf gleiche Waage hielten, ohne daß das Kriegsglück, dem sie nichts überliessen, zwischen ihnen entscheiden sollte.

Frederik de Grote, die ook nog tot dat tijdvak behoorde, zondigde in de ogen van zijn tijdgenoten door het veel te dikwijls op een slag te laten aankomen. Won hij zo'n slag, dan waren zij misschien stil. Want „nothing succeeds like success”. Maar o wee als hij er een verloor. Dan keerde zich iedereen tegen hem, met inbegrip van zijn broer Hendrik die de militaire orthodoxie van zijn tijd vertegenwoordigde. Deze schreef voor dat een offensief altijd gevaarlijk was. Men mocht een leger niet op het spel zetten door het in een slag te werpen waarvan niemand, daar slagen de neiging hebben hun eigen richting uit te gaan, de uitkomst kon voorspellen.

Frederik de Grote was een gokker onder schakers. Het werd hem, als er iets was misgegaan, zo zwaar verweten dat hij na een verloren slag steeds met zelfmoordgedachten rondliep.

Die naive Anschauung der Zeitgenossen, die nur das Heldenium sah, vergötterte ihn; fachmännische Kritik der Zeitgenossen verdammt ihn.

Aldus Hans Delbrück.

Het merkwaardige was dat de toenmalige intellectuelen het meer eens waren met het publiek dan met de experts. Frederiks grote vriend, Voltaire, was verheugd over elke escalatie die de voor zijn tijd zo onrepresentatieve militaire gokker in het krijgsbedrijf bracht. Te oordelen naar hem, moet lang voor de Franse revolutie de publieke opinie de schaakoorlogen moe zijn geweest waaraan Frederiks onrustige geest tornde en die Napoleon dan ten slotte radicaal opzij zette voor een „echtere” oorlog, met duidelijke overwinningen en nederlagen. Zo heeft Voltaire ironisch over Turenne en Montecuccoli geschreven:

Ils passèrent quatre mois à se suivre, à s'observer dans les marches et les campements plus estimés que des victoires.

Men neemt tegenwoordig vaak zó voetstoots aan dat intellectuelen altijd het minste bloed wensen te vergieten, en militairen het meeste, dat het goed is eens erop te wijzen dat de zogenaamde totale oorlog van oorsprong zeker geen idee is geweest van de mensen die er professioneel mee te maken hadden. In elk geval kan er wel weinig historische onzekerheid over bestaan dat de moderne, radicaal op overwinningen, beslissingen of unconditional surrenders gemunte oorlogvoering het eerst in de geest van outsiders is opgekomen. Er loopt een rechte lijn van Voltaire's intellectuele verachting voor de oorlogen van zijn tijd naar het fanatisme waarmee tijdens de Franse revolutie haar geestelijke leidlieden en het volk van Parijs om de „levée en masse” riepen.

Een heel tijdperk van uiterst rationele, fiscaal stellig toch vrij kostbare, maar althans het spenderen van mensenlevens bewust beperkende militaire ondernemingen ging daarmee definitief ten einde. En vooral professionele militairen hadden daarmee de grootste moeite. Zij zouden, nog lang na de Franse revolutie, naar de manier waarop Montecuccoli en Turenne hun wederzijdse taken hadden opgevat terugblikken als naar een soort verloren paradijs waarin het nog een lust was militair te zijn omdat de „politiek” het spel nog niet doorkruiste. Een spel dat op een merkwaardige wijze in de plaats was gekomen van fellere botsingen tussen menselijke gemeenschappen en dat bovendien, wat de daarbij benodigde pionnen aangaat, ook nog voor het allergrootste deel werd gespeeld met mensen van buiten die gemeenschappen, namelijk huurlingen.

Ook zo'n begrip waarmee intellectuelen graag tegen militairen hebben gepolemiseerd. Zij vergeten dat sommige moderne vrijheidlievende Westeuropese staten waarschijnlijk nooit hadden kunnen ontstaan en groeien als er geen huurlingen op de markt waren geweest die bereid waren te doen wat de burgers van die staten van het begin af aan zelf liever niet deden, ook al hing hun hele bestaan daarvan af. Alle goede dingen die men tegenwoordig, als men billijk is, over de gastarbeiders dient te zeggen, gelden nog veel meer voor de huurlingen. Het is zeer de vraag wie bijvoorbeeld meer voor de goede afloop van de Tachtigjarige Oorlog hebben gezorgd: de burgers in de steden, hoe militant zij ook waren, of de vreemdelingen die Maurits en Frederik Hendrik wisten te charteren en die

het eigenlijke militaire werk tegen de Spaanse troepen deden.

Tegen de starre doctrine

Aan al deze toestanden kwam dus na 1789 een einde. Napoleon bezegelde dat te velde en von Clausewitz heeft met zijn *Vom Kriege* daarbij de invloedrijkste theoretische interpretatie gegeven. Zijn boek is in de eerste plaats een polemiek tegen de oude „manoeuvre-oorlog” met zijn gecompliceerde regels. En al vocht hij dan zelf tegen Napoleon, voor hem was deze de grote vernieuwer die hij zelfs „der Kriegsgott” doopte.

Het zou een interessante quiz zijn iemand te raden te geven wie het volgende heeft geschreven.

De principes van de krijgskunst zijn erg eenvoudig en volkomen te begrijpen met het gezonde verstand. Alhoewel bij tactiek wat meer speciale kennis komt kijken dan bij strategie is ook die kennis zo beperkt dat zij nauwelijks met een andere wetenschap kan worden vergeleken. Geleerdheid en diepzinnigheid zijn er dus niet voor nodig, noch zelfs veel begrip, afgezien van een talent voor krijgslisten. Men heeft lang het tegendeel van dit alles volgehouden maar dit was uit een misplaatst gevoel van eerbied voor deze zaak en had ook te maken met de ijdelheid van auteurs die erover hebben geschreven. Een onpartijdige beschouwing kan ons slechts dit leren.

Nu, de man die dit heeft geschreven was niemand anders dan von Clausewitz. De woorden komen zelfs voor in zijn magnum opus *Vom Kriege*, de verst gaande poging ooit door een auteur ondernomen om aan het oorlog voeren principes, niet te verwarren met regels, ten grondslag te leggen. Of, om preciezer te zijn, deze woorden komen voor in een tekst die van het begin af aan steeds aan de uitgaven van *Vom Kriege* is toegevoegd.

Het is een merkwaardige tekst waarvan de volledige titel luidt „Die wichtigsten Grundsätze des Kriegführens zur Ergänzung meines Unterrichts bei Sr. Königlichen Hoheit dem Kronprinzen.” Hij stuurde het die Pruisische kroonprins in 1812 toe, even voordat hij zijn dienst in het Pruisische leger opzegde en min of meer met de noorderzon naar Rusland vertrok aangezien hij in het komende conflict tussen Napoleon en Rusland niet wenste te staan aan de kant van het officiële Pruisen, toen een volledige satelliet van de Franse veroveraar.

Drie jaar lang had von Clausewitz toen de jonge kroonprins rudimentaire begrippen over het krijgswezen moeten bijbrengen. Dat was destijds in regerende vorstenhuizen in het algemeen gewoonte — aan de lessen nam overigens ook een zoon van

de latere Nederlandse koning Willem I, prins Frederik, deel — maar voor een Pruisische koningszoon zal het wel bijna catechetisch onderricht zijn geweest. Des te opmerkelijker dat de leraar niet zo hoog opgaf over de intrinsieke waarde van zijn onderwerp.

De werkelijkheid is altijd anders, aldus brengt von Clausewitz zijn pupil zeer duidelijk aan het verstand, en daarom raadt hij hem aan liever de krijgsgeschiedenis te bestuderen dan zich al te veel met theorieën af te geven. Niet krijgsgeschiedenis in handboekvorm — daartegen waarschuwt von Clausewitz hem — maar zo feitelijk mogelijke verslagen van significante krijgsgeschiedenissen, ook wanneer die, historisch gezien, niet eens zo belangrijk waren. Daaruit valt voor een jongeman, die de oorlog nog niet zelf heeft beleefd, het allermeeste te leren omdat het ten slotte op morele kwaliteiten aankomt. Deze, en níét fraaie theoretische uitgangspunten, beslissen over overwinning of nederlaag.

Nu kent men de pedagogen die het hun leerlingen bijzonder gemakkelijk wenssen te maken, die hen willen suggereren dat alles doodeenvoudig is. Maar daarom was het von Clausewitz niet te doen. Hij zou overigens bij het Pruisische koningshuis, dat na Frederik de Grote enkele tradities had op te houden, daarmee aan het verkeerde adres zijn geweest.

Een nieuw ABC, evenals in de 16e eeuw

Nee, deze zaak moet men in ander verband zien. Er diende toen zwaar opruiming te worden gehouden onder de traditionele krijgskunde, die door Napoleon volkomen ondersteboven was geworpen, en in zo'n geval kan men beter weer van voren af aan beginnen; met een nieuw ABC voor jonge mensen om zo te zeggen.

In dit opzicht kan men het pedagogische uitgangspunt van von Clausewitz misschien het beste vergelijken met dat van de humanist Justus Lipsius toen hij aan de pas opgerichte Leidse universiteit onder andere prins Maurits moest bijbrengen dat er een nieuwe tijd was aangebroken, niet in de laatste plaats ook in militair opzicht. Om zoiets aan de mensen, vooral aan jonge mensen, duidelijk te maken dient men de dingen soms zeer simpel te stellen, ter wille van een andere aanpak waaruit het traditionele, dat niet meer mag gelden, zo radicaal mogelijk kan worden verwijderd.

Lipsius deed dat door de feodale oorlogvoering, de traditie van toen, met één slag nergens meer van kracht te laten zijn. Hij wees op de organisatie van

het oude Romeinse leger dat hij aanbeval als het beste model voor de toekomst. Maar wat hem daarbij vooral interesseerde, was dat hij daaraan nieuwe morele principes kon ontleen. En die zijn in de eerste plaats nodig wanneer een oude manier van oorlogvoeren niet meer te handhaven is.

Zo heeft Lipsius op alle mogelijke manieren de morele voorbeeldigheid van de oude Romeinse soldaat naar voren gehaald. Hij heeft zich daarbij schuldig gemaakt aan verschrikkelijke simplificaties, zoals waar hij als humanistische herontdekker van de antieke stoïcijnse filosofie van elke Romeinse soldaat min of meer een stoïcijn maakte die nooit aan vluchten dacht en liever sneuvelde dan de strijd op te geven. Zo schreef hij bijvoorbeeld in zijn plechtige neo-latijn:

In een Romeins legerkamp woonden rechtvaardigheid, kuisheid en onschuld, want gewelddadigheid en woestheid bewaarden zij voor hun vijanden („nusquam violenti aut feroces nisi in hostem erant”).

Maar zijn simplificaties hebben geschiedenis gemaakt. De militaire discipline zoals wij die kennen komt rechtstreeks voort uit wat Maurits e.a. via Lipsius over dat streng gedisciplineerde oude Romeinse leger te weten kwamen, met het ietwat paradoxale resultaat dat moderne Europese legers zonder enige twijfel waren onderworpen aan een rigoureuze tucht dan dat Romeinse leger zelf.

Daar heeft de moeilijkheid eeuwenlang dan ook niet gelegen. Het was ook niet precies deze kwaliteit die von Clausewitz bij zijn vorstelijke pupillen erin wilde gieten. Wat hij bedoelde, was dat de wil tot overwinnen voortaan het grote morele gezichtspunt diende te zijn en daarin verschilde hij evenzeer van Lipsius als Napoleon van Maurits.

Het is intussen vrij algemeen bekend dat prins Maurits een grote betekenis heeft gehad voor de krijgsgeschiedenis. Zijn naam is nu hecht verbonden met de grote veranderingen die sinds de 16e eeuw een totaal andere vorm van oorlog voeren in Europa deden ontstaan, in niets meer te vergelijken met de wijze waarop de mensen elkaar nog in de late Middeleeuwen beoorloogden. Men spreekt in dit verband vaak van de „militaire revolutie” die in de honderd jaren tussen 1560 en 1660 haar beslag kreeg en die vervolgens tot de tijd van de Franse revolutie, toen Napoleon voor een nieuwe grote ommekeer in de krijgsmethoden zorgde, in principe het beeld van de oorlog in Europa zou bepalen.

Toch was prins Maurits zeker geen militair genie. Hij wilde ook helemaal geen grote militaire overwinningen behalen.

He had no ambition whatever to fight battles. Of an offensive tactic he had little idea; of a campaign culminating in annihilating victory, none at all.

Aldus Michael Roberts, een van de beste kenners van de 16e-eeuwse militaire revolutie. En dat laatste was nu juist de gedachte waarvan von Clausewitz zozeer vervuld was in de tijd toen hij de kroonprins onderricht gaf: Napoleon kon alleen worden verslagen als allen die door hem waren verslagen dezelfde overwinningswil als hij konden opbrengen; elke theorie over oorlogvoering kwam daarbij absoluut op de tweede plaats.

„Niederwerfungsstrategie”

Er is terecht de aandacht op gevestigd dat zo'n uitgangspunt von Clausewitz bij voorbaat diskwalificeerde als iemand die, toen hij zich dan later toch zeer met die theorie ging bezighouden, dat op een rationele manier kon doen. Men verwijst dan graag naar zijn beroemde „Niederwerfungsstrategie”, het onderdeel van zijn leer waarop de Duitse generale staf is afgesprongen als een bok op de haverkist.

Hoe kan zo iets ooit rationeel zijn? Hij zelf was immers een van de beste voorbeelden dat de „Niederwerfungsstrategie” Napoleon het doel toch niet kon bereiken. Want was niet juist von Clausewitz een van degenen die in het door Napoleon onderworpen Europa werkte aan een revanche die vrijwel automatisch erop neerkwam dat de „Niederwerfungsstrategie” werd geconfronteerd met een „Niederwerfungsstrategie” die van de andere kant uitging?

Die anderen wilden Napoleon tegenhouden. Maar daarvoor moesten zij hem zelf „niederwerpen” en het ontmoedigende daarbij is dat een „Niederwerfungsstrategie” van de defensieve positie uit vaak de ratio nog meer uit het oog verliest dan één uit de offensieve. Voor de verdediging van zich zelf moet men namelijk nóg meer overhebben, zich eventueel nóg irrationeler gedragen, dan voor het aanvallen van anderen. Een land dat agressie pleegt, gaat het altijd slechter dan een land dat agressie ondergaat, al was het slechts omdat de haat tegen een agressor zich veel irrationeler uit dan zelfs de hardste maatregel van een agressor in een door hem onder de voet gelopen land.

Zo is het althans in Europa gegaan. Noch het Frankrijk van Napoleon, noch het Duitsland van Hitler hebben veel plezier beleefd van de „Niederwerfungsstrategie” waarmee zij eerst een heel continent aan zich ondergeschikt wisten te maken. De

ene „Niederwerfungsstrategie” lokt nu eenmaal de andere, de *contraire*, uit.

Wil men von Clausewitz tegen zijn ware historische achtergrond plaatsen, dan moet men in aanmerking nemen dat hij in zijn eigen Pruisen eerst de morele profeet van zo'n *contraire* „Niederwerfungsstrategie” was, lang voordat het land sterk genoeg was om weer met succes de wapens tegen Napoleon te kunnen opvatten, en dat hij vervolgens, nadat Napoleon bij Waterloo definitief was verslagen, alleen maar opgetogen kon zijn over de resultaten van die *contraire* „Niederwerfungsstrategie”. Daarom vormde deze het uitgangspunt van de theoretische beschouwingen die von Clausewitz in *Vom Kriege* neerlegde.

De oorlog die hij bedoelde, was dus niet alleen maar een willekeurige. Hij gaf geen algemene filosofie van het oorlogsfenomeen. Nee, hij trok de conclusies uit de napoleontische oorlogvoering van zijn eigen tijd en de escalatie in het oorlog voeren waartoe die ook en juist bij de tegenstanders van Napoleon leidde.

Nu was echter de periode waarin hij zijn werk schreef een typische restauratieperiode. Dit bleek ook hieruit, dat men het liefste ook de nieuwe oorlogvoering die Napoleon had gebracht weer zou hebben willen terugdraaien, indien dat mogelijk ware geweest.

Op die post-napoleontische restauratieperiode is veel gescholden, voor een groot deel terecht, maar militair gesproken was het er in elk geval een van sterke deëscalatie. Overal kwamen weer militaire gezichtspunten naar voren die meer herinnerden aan de oorlogvoeringsmethoden van de 18e eeuw dan aan die welke Napoleon had gebracht en die door von Clausewitz onder de noemer van de „Niederwerfungsstrategie” waren samengevat.

Overigens, ook von Clausewitz begon omstreeks 1827, toen hij *Vom Kriege* nagenoeg af had, te twifelen of hij wel op de juiste weg was geweest en of de oorlogvoering van de napoleontische tijd nu werkelijk alle andere manieren om oorlogen te concipiëren van onwaarde had gemaakt. Er valt dan bij hem een tendens te bespeuren de absolute eis dat het geen zin heeft ten oorlog te gaan, tenzij met de wil de tegenstander uit te schakelen, wat af te zwakken. Hij spreekt dan althans van een „doppelte Art des Krieges”, waarmee hij wil aangeven dat de strategie van de „Niederwerfung” misschien toch niet de alleenzaligmakende is en dat daarnaast een andere denkbaar is. Hij was omstreeks 1827 ook van plan met het oog daarop *Vom Kriege* nog eens helemaal te herzien. Maar dat is er niet meer van gekomen, met als resultaat

dat de Pruisische generale staf zich op een „harde” von Clausewitz kon beroepen toen het restauratietijdperk ten einde was gegaan, de taboes over alles wat Napoleon had gebracht waren gevallen en de oorlog weer duidelijk escaleerde, thans in het teken van een voortschrijdende techniek.

Er bestaan over het werk van von Clausewitz zoveel misverstanden dat het ons eigenlijk niet hoeft te verwonderen dat hetgeen men daarover dan nog wél weet er in wezen ook alweer één is: de beroemde uitdrukking „de oorlog is een voortzetting van de politiek met andere middelen,” de enige frase waarmee de meesten hun kennis van von Clausewitz' hoofdwerk *Vom Kriege* plegen te luchten, komt daarin in feite niet eens voor.

Veel geciteerd, weinig gelezen

Het is met die uitdrukking een beetje gegaan als met het vluchtig kennis nemen van de inhoud van een boek via een prospectus. Zij is in 1827, vier jaar voor zijn dood, eens gebezigd door von Clausewitz *met betrekking tot* het boek waaraan hij toen werkte. In het boek zelf, dat pas na zijn dood is verschenen, staat het allemaal veel zuiverder beredeneerd, maar dat schijnt er nu in de sindsdien verstreken anderhalve eeuw maar weinig toe te hebben gedaan. Dit slechts als bewijs hoe gaarne men hem altijd heeft geciteerd — als uit een reclamefolder om zo te zeggen — en hoe ongaarne men hem zelf erop heeft nageslagen. Daar waren helaas ook redenen voor: *Vom Kriege* is niet bepaald een uitnodigend boek: von Clausewitz heeft met zijn stof nogal geworsteld.

Toch is het niet zo moeilijk de ware von Clausewitz ten voeten uit te vinden in een betrekkelijk luttel aantal pagina's van dat uitvoerige werk (VIII, 6B). Zij zijn van een opmerkelijke duidelijkheid, wat men van het populaire quasi-citaat toch zeker niet zal kunnen zeggen. Suggereert dat immers niet — menigeen heeft het ten minste opgevat — dat de oorlog op een gegeven moment in de plaats van de politiek treedt en dat deze laatste volkomen naar de achtergrond wordt geschoven? Op die manier is het quasi-citaat vooral in Duitsland meestal geïnterpreteerd, tot het punt dat onder Hitler, maar voor een deel ook reeds onder keizer Wilhelm II, politiek bijna een vies woord werd als zij niet bereid was zich aan de eisen van de oorlogvoering te onderwerpen, in plaats van omgekeerd. En wat dat betreft is het nagenoeg onbegrijpelijk dat men zich daarbij ook nog op von Clausewitz meende te kunnen beroe-

pen; ja, dat ook anderen dan Duitsers in hem de man zijn gaan zien die de theoretische basis voor de moderne „totale oorlog” zou hebben gelegd.

De lectuur van het genoemde kerngedeelte van *Vom Kriege* laat hem daarentegen bijna meer zien als een figuur die waarschijnlijk, meer dan in zijn eigen vaderland, op zijn plaats zou zijn geweest in een land als Engeland, waar sinds Cromwell de militairen maar een kleine invloed op de politieke gang van zaken hebben gehad. Trouwens, in dat hele VIII, 6B staat geen woord dat moderne democratische politici ook maar op enigerlei wijze zou behoeven te verdrieten: zo blijkt von Clausewitz het daarin eens te zijn met al hun wensen dat in principe de pen en niet het zwaard moet prevaleren bij de oplossing van internationale geschillen. En komt het zwaard eraan te pas, dan is dat volgens hem nog steeds geen reden om oorlogen anders te voeren dan wanneer men zou voortgaan politiek te bedrijven.

De tekst die het dichtste in de buurt van het quasi-citaat komt, is de volgende, veel beter genuanceerde:

In het algemeen wordt verondersteld dat de politieke omgang tussen regeringen en naties door een oorlog wordt afgebroken en dat er een totaal verschillende toestand op volgt die slechts aan zijn eigen wetten gehoorzaamt. Wij daarentegen gaan ervan uit dat oorlog niets anders is dan een voortzetting van die politieke omgang plus andere middelen („mit Einmischung anderer Mittel”). . . Hij heeft stellig een eigen grammatica, maar zijn logica ontleent hij niet aan zich zelf.

Onder geen beding wil von Clausewitz dus dat een oorlog uit de hand loopt en het is opvallend hoe bang hij feitelijk voor oorlogen is. De man van wie men later een soort oorlogsapologeet heeft willen maken, de profeet van allen die vonden dat men er beter offensief op los kon slaan, zonder aan de politieke gevolgen te denken, keert zich onmiskenbaar tegen hen die zulke gedachten koesteren. Zo bijvoorbeeld waar hij zich distantieert van het „geweldige slagzwaard dat met beide handen en alle kracht van het lichaam wordt opgeheven om eens en voor altijd te treffen”. Dat is voor hem geen goede politiek, de oorlog mag niet alles overstemmen, hij dient een „licht te hanteren wapen” te zijn, „soms niet meer dan een rapier voor de uitwisseling van schijnnaanvallen en parades”. En het is zijn vaste overtuiging dat alleen zó de „tegenspraken waarin de mens, van nature bevreesd, door de oorlog geraakt, zijn op te lossen”.

Ja, deze man, hoewel zelf aantonende hoe verlicht ook een militair kan denken, gaat zóver regeringen

aan te raden zo weinig mogelijk gebruik te maken van militaire capaciteiten buiten hun specifieke terrein. Beter geen militairen in een regering dan wel en de reden die hij daarvoor opgeeft is precies het tegendeel van wat men zou verwachten: zij verhinderen een krachtige politiek. Hij haalt de geschiedenis erbij om te bewijzen dat dit „zelden tot bekwame krachtige actie leidt”. In alle opzichten wenste hij dus aan een civiele opzet van de staatszaken de voorrang te geven, in overeenstemming met zijn uitgangspunt dat al dan niet oorlog voeren, en de wijze van oorlog voeren, absoluut door de politieke instanties dient te worden bepaald.

Meer idealist dan rauwe realist

Aldus in grote trekken de redenatie in *Vom Kriege* VIII, 6B waaraan hij de titel heeft gegeven: Oorlog als een instrument van de politiek. Zij lijkt stellig meer op de uiteenzettingen van een man die meent dat de wereld moet worden veranderd door de pen, dan van een die meent dat veranderingen door het zwaard moeten worden gebracht; en zo zou men bijna de vraag kunnen stellen of men hem in plaats van het crue realisme dat met de naam von Clausewitz verbonden is geraakt niet eerder een wat wereldvreemd idealisme kan verwijten.

Het is namelijk nogal duidelijk dat hij sterke illusies moet hebben gehad over de controlebaarheid van oorlogen als hij die controle maakt tot de basis van zijn systeem. Er zijn in de na hem komende periode enkele staatslieden geweest die erin slaagden hun oorlogen onder controle te houden, d.w.z. ook wanneer zij succes hadden de zaken niet op de spits te drijven en de weg terug naar de politiek in te slaan — von Bismarck was daarvan het grootste voorbeeld — maar zij werden steeds meer uitzondering. Oorlogen bleken steeds moeilijker in de hand te houden. Zij plachten ook de staatslieden, die ze met een gevoel van zekerheid over de afloop verklaarden, volkomen boven het hoofd te groeien. Zo mocht von Clausewitz dan wel hebben gezegd dat de oorlog zijn eigen logica níét had, anderen vonden pertinent van wel; en toen de meesten nog niet eens aan de lectuur van von Clausewitz waren begonnen omdat zij hadden begrepen dat hij een ontzettend oorlogsverheerlijker zou zijn, verklaarden zij hem al min of meer tot een doetje die angstig voor de werkelijkheid van de oorlog opzij ging. Hij had het volgens hen te veel over een oorlog zoals die moest worden gevoerd als hij zinvol kon blijven, en veel te weinig over de oorlog zoals hij is.

Zo heeft nu een Clausewitz-criticus, Anatol Rapoport, drie oorlogsfilosofieën onderscheiden: een politieke, een eschatologische en een die hij „cataclysmic” noemt, dus waarin de oorlog zonder meer wordt vergeleken met een natuurramp waaraan de mensen totaal niets meer kunnen doen. Van de eerste was von Clausewitz de grootste representant. Maar hij is niet langer actueel, want als instrument van de politiek kan de oorlog niet meer gelden. Hij heeft zich geëmancipeerd van alle regels waaraan rationele politici — von Clausewitz dacht slechts aan rationele en niet aan irrationele politici, ook dat wordt nu een van zijn zwakke punten — hem zouden willen onderwerpen.

De politieke oorlog heeft zijn plaats moeten afstaan aan die twee andere filosofieën waarvan de eerste, de eschatologische, elke oorlog weer opnieuw opvat als de laatste die de mensheid nog zal moeten voeren alvorens het paradijs op aarde komt en waarin dus alles is gepermitteerd om dat geluk naderbij te brengen, en waarvan de tweede hem slechts ziet als een periodieke plaag van de mensheid waaraan zelfs de politiek in wezen niet schuld is aangezien die plaag op de wereld afkomt uit een soort hogere sfeer. Tolstoj was in zijn *Oorlog en Vrede* een overtuigende propagandist van die mystieke theorie, mede om Napoleon te kleineren. Die man wist, zo vond hij, niet eens wat hij deed indien hij een veldslag won. Hogere krachten hadden hem zelfs naar Rusland gestuurd opdat hij daar door even geheimzinnige hogere krachten kon worden verslagen.

Rappoport laat in het midden wat hij van die theorieën vindt. Hij neemt ze in elk geval serieus genoeg om ze tegen von Clausewitz te gebruiken en allen voor „surrealisten” te houden die zich nog aan diens rationele criteria zouden willen houden; ja, hij gelooft zelfs dat in het atoomtijdperk elke poging om in die lijn te blijven redeneren de atoomoorlog des te meer naderbij brengt. Want is men rationeel, dan zal men nu gemakkelijk worden verleid tot een „game theory” over de kansen van oorlog en vrede en van „scenario's” komt niets terecht daar de werkelijkheid altijd anders is dan de zuiver rationele aanpak die daarbij domineert.

Bij critici als Rappoport merkt men merkwaardigerwijs weer dezelfde afkeer van een min of meer rationeel krijgsbedrijf die eens Tolstoj zo kenmerkte. Oorlog is oorlog. Hij kan beter niet komen. Maar is hij er dan heeft ook elke strategie geen zin meer. Dan is het speciaal uitgesloten dat hij nog kan fungeren als instrument van welke politiek ook.

Pen of zwaard

Een van de dankbaarste contrasten is altijd dat tussen de pen en het zwaard geweest. Daarbij wordt dan graag voetstoots aangenomen dat de pen wordt ter hand genomen voor goede zaken en het zwaard, of al zijn equivalenten, voor kwade. De werkelijkheid heeft nooit veel van dat contrast willen weten. Een pen kan even geschikt zijn als een zwaard om mensen om te brengen. Iets wat men eens, toen er tussen pen en zwaard nog niet zo'n tegenstelling als nu placht te bestaan, ook heel goed beseftte. Nog in de 18e eeuw wilde een man als Benjamin Franklin in de Amerikaanse constitutie een artikel zien opgenomen dat de ten onrechte belasterde het recht gaf zich met het zwaard of een van zijn equivalenten te weer te stellen. In Zwitserland zegt men nu nog: „Ehrbar ist, wer wehrbar ist”.

Aan de andere kant is er het merkwaardige verschijnsel van zwaardvoerders, dus meestal militairen, die van alles hebben gedaan om van hun zwaard een pen te maken en de gevaren van het instrument daarmee zoveel mogelijk in een rationele sfeer te houden. Daarvan is von Clausewitz een van de interessantste voorbeelden. Bij de lectuur van *Vom Kriege* valt steeds weer op hoe dikwijls hij de functie van het zwaard tracht te herleiden tot die van de pen. Ook zijn beroemdste uitspraak, die van de oorlog als een voortzetting van de politiek met andere middelen, komt eigenlijk erop neer dat het zwaard zich niet te ver van de pen mag verwijderen. Nergens heeft hij dat echter duidelijker uitgedrukt dan waar hij het volgende schrijft:

Die Kriegskunst auf ihrem höchsten Standpunkt wird zur Politik, aber freilich eine Politik, die statt Noten zu schreiben, Schlachten liefert.

Oorlogshandelingen moesten dus volgens hem even rationeel blijven als het opstellen van diplomatieke stukken. (Over het rationele karakter waarvan hij althans in zijn tijd nog illusies mocht hebben; wij weten intussen wel beter.) En zo begrijpt men meteen waarom von Clausewitz juist nú bij intellectuelen weer zo'n grote faam geniet. Zij kunnen zich bij hem beroepen op een militair die de oorlog, die nu meer dan ooit aanstalten maakt aan elke menselijke controle te ontsnappen, om zo te zeggen aan een syntaxis onderwerpt.

Von Clausewitz geannexeerd

In deze geest tonen zich in onze tijd speciaal Peter Paret, Michael Howard en Bernard Brodie grote

bewonderaars van von Clausewitz. Daarom hebben deze academici — Howard doceert in Oxford, de andere twee zijn aan Californische universiteiten verbonden — de tijd gekomen geacht de Angelsaksische wereld definitief aan de middelen te helpen om hem op zijn juiste betekenis te schatten; hetgeen om diverse redenen niet zo'n gemakkelijke opgave was.

In de eerste plaats bestond er de kloof van de taal — *Vom Kriege* is niet bepaald in vlot Duits geschreven — en voorts de kwestie dat er op alle Duitse uitgaven die in de 19e eeuw zijn uitgekomen wel wat was aan te merken. Het boek verscheen immers posthuum en tot het laatste toe heeft von Clausewitz niet precies geweten hoe hij het aan het publiek zou aanbieden.

Wat het laatste betreft meent men nu, sedert Werner Hahlwegs editie uit 1952, uit de moeilijkheden te zijn. Daarop hebben Michael Howard en Peter Paret zich gebaseerd voor een Engelse vertaling (*On War*, Princeton University Press, 1976) die voor het eerst met goed fatsoen von Clausewitz in de Angelsaksische wereld het citeren waard maakt. Daarbij hebben zij het echter niet gelaten. De uitgave gaat vergezeld van Clausewitz-beschouwingen en -commentaren van de drie vertalers die zo ongeveer de hoogste lof inhouden, die de man buiten Duitsland ooit is toegezwaid. Moest in de 19e eeuw in Duitsland de intellectueel von Clausewitz meestal wijken voor de militair von Clausewitz, thans is het eerder omgekeerd. Hij is vooral de auteur van zijn boek: „Not simply the greatest but the only truly great book on war”, zoals Peter Paret het stelt. En hij zegt dat niet maar zo. Want van hem verscheen tevens in 1976 een boek over von Clausewitz (*Clausewitz and the State*, Clarendon Press) dat men zonder meer kan beschouwen als een toppunt in de hedendaagse glorificatie van de figuur. Plaatst men dat naast het gelijktijdig uitgekomen en al even positief gehouden werk van Raymond Aron (*Penser la guerre, Clausewitz*) dan lijkt het wel alsof von Clausewitz' landslieden slechts erin zijn geslaagd de man berucht te maken, en dat niet-Duitsers zich nu aangorden om hem aan een intrinsiekere faam te helpen.

Waarbij men de Russen niet mag uitschakelen. In zekere zin hebben zij hier de primeur: door Lenin. Maar de vraag is wat de Russen nu eigenlijk met von Clausewitz hebben gedaan, op uiterlijkheden na. Het is bekend dat nagenoeg elke zaak die de Russische communistische partij en staat goed voor het volk achten, met een meer of minder geschikt citaat van Lenin wordt gestaafd. Russische militairen maken op deze regel geen uitzondering.

Maar wil dat nu zeggen dat het hele leven in Rusland door voorschriften van Lenin wordt bepaald? Het schijnt meer als een ritus te moeten worden opgevat. Op dezelfde wijze waren citaten uit klassieke schrijvers of uit de bijbel bij ons zeer gebruikelijk, ook in de politieke sfeer. En toch gingen de dingen daar hun eigen gang.

Lenin op zijn beurt was ook al niet wars van citaten, waardoor het bijvoorbeeld kan gebeuren dat citaten *door* hem als citaten *van* hem worden doorgegeven. In elk geval kan er geen twijfel aan bestaan dat het citeren van von Clausewitz door Russische militairen minder berust op een originele ontdekking en uitwerking van 's mans gedachten dan op een slaafse navolging van Lenin en op een herciteren van hetgeen deze reeds uit diens werk had geëxcerpeerd.

Een speciale studie van von Clausewitz door Russische militairen valt eigenlijk uit niets op te maken, afgaande op de contexten waarin die beroemde naam pleegt voor te komen. Deze worden altijd — voorzichtig — gedekt door de geestelijke aanwezigheid van Lenin zelf. Er is trouwens van zo'n reeds „kiemvrij” gemaakte von Clausewitz keus genoeg want Lenin heeft *Vom Kriege* in zijn lange, met veel lectuur gevulde, ballingschap intensief bestudeerd en overvloedig van kanttekeningen en commentaren voorzien. In het twaalfde deel van de sinds 1924 periodiek verschijnende *Leninski Sbornik* (Lenin-verzameling) nemen zijn reacties op von Clausewitz ruim vijftig pagina's in beslag.

Wat in Rusland over von Clausewitz verluidt, is dus in feite uit de derde hand, niet eens wat men in de literatuurwetenschap secundaire literatuur noemt. En dat ontnemt de huidige Russische bemoeienis met die militaire autoriteit uiteraard bij voorbaat veel van haar waarde.

Amerikaanse interesse afgeleid uit argwaan

Amerikanen schijnen zich dat niet altijd even goed bewust te zijn. In de Verenigde Staten is tot voor kort van von Clausewitz bijzonder weinig werk gemaakt, maar men is er steeds maar al te bereid zich door iets „actueels” te laten verrassen en zo begonnen ook de Amerikanen zich voor von Clausewitz te interesseren, hoofdzakelijk omdat de Russen dat kennelijk deden: al dat geciteer van de onbekende von Clausewitz bij de tegenpartij, wat stak eigenlijk daarachter? Zou het kunnen zijn dat de Russen daar iets hadden wat ook voor Amerikanen zeer nuttig zou kunnen zijn om te bezitten? En dus wierpen zich ook Amerikanen op de studie

van de al in 1831 overleden Pruisische krijgstheoreticus, bijna met het gevoel dat zij zo een kleine revanche namen voor het atoomgeheim dat de Russen Amerika hadden weten te ontfutselen.

Nu is het in de eerste plaats al niet goed dat men zich zijn interesses door derden laat opdwingen; dat is met name niet de beste toegang tot een moeilijke auteur als von Clausewitz. Maar in de tweede plaats maakten de Amerikanen ook nog de fout dat zij die Russische Clausewitz-citaten voor de top van een ijsberg hielden: Russische militaire academies waren volgens hen broedplaatsen van clausewitziaans denken; en zoveel meenden zij intussen wel van de oude Pruis te hebben begrepen dat hij nog steeds de sleutel voor de beste militaire politiek van de tegenwoordige tijd in petto had voor hen die maar ijverig genoeg zijn geschriften bestuderen.

Aldus begon een grote intellectuele manoeuvre om de Russen hun „voorsprong” ten aanzien van von Clausewitz te ontnemen. Eerst werd precies nageplozen waar von Clausewitz in de Russische militaire literatuur ter sprake komt (vgl. R. L. Gart-hoff — *Soviet military doctrine* (1953)), in de hoop daarmee een beter inzicht te krijgen in de inspiraties van de strategen aan de andere kant van de heuvel. De zaak bleek echter niet zoveel om het lijf te hebben: er was minder sprake van dat de Russische militairen aan von Clausewitz overwinningsrecepten ontleenden, méér dat zij via hem aan de partij goede signalen konden geven dat zij onder alle omstandigheden haar hegemonie erkennen. De toepasselijkheid van de leer van von Clausewitz werd niet erg beredeneerd. Zij had meer het karakter van een gebedsmolen waarin eentonig de beroemde formule placht terug te keren dat het politieke denken het militaire denken dient te bepalen en niet omgekeerd.

Na die povere benutting van von Clausewitz in Rusland eenmaal te hebben vastgesteld hadden de Amerikanen het verder ook rustig erbij kunnen laten. Op het eerste gezicht kon de man voor hen maar weinig belang hebben. Op de militaire academie van West Point was bijvoorbeeld in 1951 zijn betekenis nog zo weinig doorgedrongen dat een daar verschenen geschriftje rustig kon beweren dat de filosofie van von Clausewitz slechts een prefiguratie was van die van Hitlers *Mein Kampf*. Daarover denkt men nu wel een beetje anders, sinds het immense verschil tussen die beiden van alle kanten is belicht. Hetzelfde geschriftje verscheen dan ook in 1964 opnieuw met een totaal andere visie op von Clausewitz; maar het bevestigt

alleen maar dat pas in de jaren '50 in Amerika de eersten zijn begonnen zich wat nader met hem bezig te houden. Op het ogenblik is de situatie zo dat er in het land al stemmen zijn opgegaan die zich de grootste zorgen maken over de populariteit van von Clausewitz in het militaire establishment.

Zij hebben in feite één bijzonder goed argument. Indien de Verenigde Staten het meer dan honderd jaar lang zonder die figuur konden stellen, indien zij al die tijd het gevoel hebben gehad dat zij voor hun verdediging werkelijk niets uit zijn leer konden putten, kan dat niet slechts zuivere ignorantie zijn geweest. Er moet een besef hebben bestaan dat hij een les leerde die op de een of andere manier Amerika níét aanging. Want voor de rest is ook Amerika, zeker niet dommer dan andere landen, in zijn geschiedenis uitgegaan van het principe dat er een internationaal reservoir van aanbevelenswaardige wetenschap bestaat waaraan ieder land kan ontlene wat in zijn kraam te pas komt.

Nu kwam von Clausewitz Amerika nooit erg van pas omdat hij zijn ideeën over de oorlog, hoe verlicht ook, ten slotte heeft gebaseerd op de militaire ervaringen van het 18e- en 19e-eeuwse Europa, hetgeen inhield dat hij wel moest denken binnen het kader van de nooit ophoudende wedijver tussen de Europese staten onderling. Daarbij moet nog worden gevoegd dat hij ook toevallig juist nog afkomstig moest zijn uit een staat, Pruisen, die in het midden van die Europese statenwereld lag en aan bijna alle kanten pressies op zijn existentie ondervond. (Thans overigens als enige van al die staten is ondergegaan.) In zo'n staat is de verleiding sterk zich steeds militair bedreigd te voelen, op het militaire vlak naar overcompensaties te streven, in elk geval zeer op zijn *qui-vive* te zijn (*toujours en vedette*, zoals echte Pruisen het Frederik de Grote steeds graag nazegden). Het zou vreemd zijn wanneer men bij von Clausewitz ook niet de karakteristieke uitingen daarvan zou vinden. Velen zijn al tevreden als zij die vinden, want daarmee achten zij min of meer bewezen dat von Clausewitz voor anderen dan Pruisen eigenlijk nooit een les heeft ingehouden. Het merkwaardige is echter dat hij verder zoveel dingen heeft gezegd die met dat nationale uitgangspunt niet meer zijn te verklaren en die zijn typische positie van alomtegenwoordige militaire intellectueel uitmaken. Dit punt wordt overduidelijk als men hem vergelijkt met andere Europese uitdenkers van militaire begrippenstelsels, bijvoorbeeld een Foch: bij hen bleef niet veel over als men eenmaal de zuiver nationale component ervan had afgetrokken.

Von Clausewitz' ambivalentie tegenover de staat

Op dit meer algemeen geldige aspect van de figuur von Clausewitz is weinig nadruk gelegd voordat Peter Paret dat heeft gedaan. In *Clausewitz and the State* heeft hij indringend de merkwaardige ambivalente positie beschreven waarin von Clausewitz tot zijn eigen Pruisische staat stond.

In de eerste plaats nam hij in 1812 uit al zijn functies ontslag toen hem duidelijk was geworden dat het officiële Pruisen, door Napoleon in 1806 zwaar verslagen, in dat zelfde jaar alle medewerking aan de napoleontische invasie in Rusland ging verlenen, met inbegrip van de inzet van het eigen leger. Tevens verdween hij met de noorderzon naar het hoofdkwartier van de Russische tsaar, Alexander I, om hem zijn diensten aan te bieden. Zo wisselde hij zijn Pruisische uniform voor een Russische, en deze droeg hij ook nog toen Rusland en Pruisen een jaar later gezamenlijk naar Parijs oprukten. De Pruisische koning maakte geen enkele haast hem weer in het Pruisische leger te incorporeren: von Clausewitz was hem, hoe dan ook, ontrouw geweest. Het was overigens in die periode dat hij zeer intensieve onderhandelingen voerde met de Nederlandse staat om voortaan in het Nederlandse leger te kunnen dienen. Daarvan is ten slotte niets gekomen, maar even is de kans groot geweest dat *Vom Kriege* niet uit Duitsland maar uit Nederland zijn tocht om de wereld was begonnen...

In de tweede plaats was von Clausewitz een van de allereerste Europese militairen die de gevaren zag van een te sterke idealisatie van de eigen Europese nationale staat. En omdat hij verder keek dan tot aan de grenzen van Pruisen, aldus Paret (blz. 440), kon hij de

... eerste oorlogstheorie (formuleren) die het zuiver operationele overwon om ook politieke en psychologische aspecten in te sluiten, en die weigerde zich te onderwerpen aan de standaarden van een bepaalde periode en een bepaalde geografie.

Maar zelfs zo hoefde hij natuurlijk nog niet algemeen geldig te worden: de wereld was ten slotte groter dan Europa alleen.

In het bijzonder in de Verenigde Staten leek, wat de politiek-geografische verhoudingen betreft, wel de minste behoefte te bestaan aan de aanbevelingen van een man wiens grootste bijdrage was geweest dat hij de Europese staten, zo vaak op voet van oorlog met elkaar, wilde leren equilibreren op de smalle rand tussen vrede, internationale diplomatie en directe oorlogsconfrontatie. Amerika was

in dit opzicht stukken meer verwend: het had de ruimte, en had het lust bij zijn eigen grote ruimte ook nog die van belendende landen te voegen, dan rezen er nauwelijks problemen die zo gecompliceerd waren als in Europa en daar leidden tot een eindeloze reeks van overwinningen en nederlagen, revanches, erfvijandschappen en diplomatieke machinaties.

Verkeerd begrip en subjectieve interpretatie

Het is vooral de reeds aangehaalde Anatol Rappoport, professor in de „mathematische biologie” aan de universiteit van Michigan, concertpianist, game-theorist én Clausewitz-kenner, geweest die op het onlogische van een clausewitziaanse renaissance in Amerika heeft gewezen:

The wars waged by the United States in the nineteenth century were punitive or exterminating actions against Indian tribes and easy wars of conquest against Mexico and the moribund Spanish empire. Neither of the two serious American war experiences before the Second World War (the Civil War and the First World War) were perceived by Americans as wars in the Clausewitzian sense to 'promote national interest'. On the contrary, the First World War was seen by most Americans as an ideological war, fought for principles, not for power. The entry of the United States into the Second World War appeared to Americans even more devoid of 'Clausewitzian' motives.

Zo stelt hij in de Inleiding bij de Pelican-uitgave van *On War*.

Hoe kon het dan toch komen tot wat Rappoport, iemand die dat allesbehalve toejuicht, de „resurgence of Clausewitzian philosophy in a country which has had practically no experience as a participant in the Clausewitzian system” noemt? Hij zelf schrijft het toe aan de talrijke wetenschapsmensen in de Verenigde Staten die nu zo graag aan oorlogsscenario's doen. Daarin zit een sterk intellectualistisch element; en daar dit element bij von Clausewitz ook zeer duidelijk valt aan te treffen is er volgens Rappoport eenvoudig sprake van een geestverwantschap tussen al die Amerikaanse „neo-clausewitzianen” en de oude Pruis.

Dat houdt bij Rappoport echter wel het een en ander in. In het bijzonder beschuldigt hij de neo-clausewitzianen, als wier prototype hij de bekende Herman Kahn neemt, ervan dat zij Clausewitz willen gebruiken om ook in het nucleaire tijdvak de grens tussen vrede en oorlog „vloeiend” te maken. Inderdaad hield von Clausewitz, om redenen die al werden aangeduid, een oorlog in de Europese

context voor een vrij normaal verschijnsel, al is er waarschijnlijk nooit een militaire theoreticus geweest die zo nadrukkelijk het nut van een diplomatiek bewaren van de vrede heeft geplaatst boven dat van het oorlog voeren zelf. Het is echter maar hoe men zijn beroemde spreuk van de oorlog-als-voortzetting-van-de-politiek-met-andere-middelen uitlegt. Men kan er allerlei kanten mee uit; zij houdt in elk geval geen veroordeling van de oorlog als zodanig in. En nu gelooft Rappoport dat Kahn c.s. von Clausewitz voornamelijk zo gaarne aanhalen omdat zij de Amerikanen voor het eerst in hun geschiedenis vertrouwd willen maken met de gedachte dat oorlogen, zelfs in het nucleaire tijdvak, in het verlengde van de politiek liggen.

The main thrust of their arguments is directed towards restoring the legitimacy of war. In the United States this implies the demolition of the eschatological idea of 'the war to end war' which dominated American public opinion from 1917 to 1945.

Zo krijgt de herleving van von Clausewitz in Amerika een bijna luguber aspect. Precies wat Rappoport beoogt, want hij heeft het zich nu eenmaal in het hoofd gezet dat die herleving aan niets anders is te danken dan aan een soort samenzwering van bizarre intellectuelen die denken dat zij het oorlogsfenomeen op een rationele wijze kunnen controleren, via escalaties en deëscalaties die zij programmeren.

Wanneer bijvoorbeeld Herman Kahn in zijn boek *On escalation. Metaphors and scenarios* (1965) een „escalatieladder” van 44 treden uitdenkt die de mensheid nu op en neer zal moeten klimmen, wil zij blijven bestaan — treden die een scala omvatten van „pre-crisis manoeuvring” tot een algehele verwoesting — dan wil Rappoport voor die zuiver abstracte constructie — waarbij maar liefst 29 van die 44 treden het gebruik van atoomwapens, van de lichtste tot de zwaarste vorm, impliceren — niet slechts de geest van Kahn zelf aansprakelijk stellen. Neen, in al zijn boze abstractie spreekt hier de geest van de oude Pruis:

The main point is that the dichotomies between war and peace and between conventional and nuclear war are a vast over-simplification, a result of primitive either-or thinking, which inhibits rational analysis, narrows the range of options, and so puts people who succumb to it at a disadvantage in the diplo-military game. And it is the ability to play the 'game' which separates the men from the boys in the international arena.

Nu is von Clausewitz vaak verkeerd begrepen. Kahn heeft hem ongetwijfeld ook vreemd geïnter-

preteerd als hij aannam dat zijn scenario's op de een of andere wijze in de intellectuele erfenis van diens *Vom Kriege* pasten; de meer specifieke redenen waarom hij aan zijn bekendste boek de titel *On thermonuclear war* (1960) heeft gegeven. Maar het allerverkeerdste schijnt toch Rappoport zelf hem wel te hebben begrepen. En dat hoeft ook niet te verbazen indien men vaststelt welke „oorlogstheorie” deze in feite de beste vindt. Dat is een zuiver irrationele — elke oorlog is een soort meteorologische ramp die over de mensen komt en valt op geen enkele wijze te controleren — niet zo zeer verschillend van die welke Tolstoj in zijn *Oorlog en Vrede* heeft verkondigd. Iets onclausewitziaansers kan men zich nauwelijks voorstellen. Tolstoj ging, zoals bekend, zover dat hij zelfs Napoleon geen enkele invloed op het krijgsgesbeuren toeschreef: deze speelde een lamentabele rol bij zijn eigen grootste veldslagen die, steeds volgens Tolstoj, ook precies zo zouden zijn verlopen indien Napoleon niet eens erbij zou zijn geweest.

In de ogen van Tolstoj bestond geen krijgskunde of krijgskunst. Overigens ook geen diplomatie. Alles ging min of meer automatisch zijn gang, ten goede of ten slechte, en diplomaten en veldheren liepen, als in laatste instantie komische figuren, achter de gebeurtenissen aan.

Tolstoj was dus, wat simplistisch gesteld, bijzonder fatalistisch op dit punt. Wat dan vervolgens des te meer moet verrassen is dat de spot, die hij daarbij spuit over allen die een soort van verstand op de diplomatie en — als die vruchteloos is geweest — op de oorlogvoering willen toepassen, met een sterke dosis moraal is gemengd. Hoe meer een van zijn diplomaten of generaals zijn best doet een stuk toekomst te calculeren, d.w.z. te rationaliseren, hoe belachelijker hij niet slechts werkt, maar ook hoe sléchter. Aan de andere kant maakt hij van Koetoezov een grote held omdat deze op zijn fatalistische instinct afgaat en dat wat voor de anderen krijgskunde is in wezen aan zijn laars lapt. Deze tolstojaanse opvatting over de oorlog, die komt of wegblijft, als hij komt verschrikkelijk is, maar zich tegelijk onttrekt aan elk menselijk management om het even of dat nu in diplomatieke of in strategische vorm geschiedt, is geenszins uitgestorven. Ja, zij schijnt in het nucleaire tijdvak de gedachten van velen te bepalen, ook als zij nooit van die theorie van Tolstoj hebben gehoord.

Zonder haar is ook de Clausewitz-kritiek van Rappoport ondenkbaar die overigens aan het contrast von Clausewitz-Tolstoj een aparte studie heeft gewijd. Een factor daarbij zal ook wel zijn geweest dat de bekendste Amerikaanse anti-clau-

sewitziaan van het moment zelf van Russische afkomst is; en voor de bolsjewistische revolutie was het in Rusland zeer gebruikelijk het Westen, en speciaal Duitsland, nogal te verachten om zijn systematische krijgskunde. *Oorlog en Vrede* van Tolstoj was niet helemaal vreemd aan deze zaak. In die roman wordt ook von Clausewitz een keer genoemd, en hij krijgt er een lelijke veeg uit de pan; maar helaas precies om de verkeerde reden. Hij beveelt daar namelijk, wanneer Napoleon Rusland is binnengevallen en het nog de schijn heeft dat de Russen liever hun hele leger willen verliezen dan de veroveraar ook maar een paar mijlen in het land te laten binnendringen, de terugtocht aan; het enige verstandige wat men kon doen en wat de tsaar ten slotte ook heeft gedaan. Als von Clausewitz in de roman echter hetzelfde voorstelt, laat Tolstoj hem dat in hoogst onsympathieke termen doen, alsof die terugtocht ontspruit aan het brein van een militaire robot, zonder gevoel voor mensen. Hij citeert hem ook in een afstotelijk Duits, opzettelijk.

Raymond Aron heeft in *Penser la guerre* gesproken van een onacceptabele „arglistigheid” van de grote romancier en de zaak wel even willen rechtzetten:

Tolstoï suggère insidieusement la cynique indifférence des officiers allemands (Clausewitz en vele andere Duitse officieren vochten toen aan Russische zijde tegen Napoleon. E.) aux souffrances des Russes. Injustement, à coup sûr, puisque la retraite devant les envahisseurs constitue le meilleur moyen d'affaiblir l'armée française et finalement de gagner la guerre, peut-être même de réduire les pertes en vies humaines. (I, 387)

Wat Tolstoj echter von Clausewitz in de eerste plaats kwalijk nam was diens pretentie een krijgswetenschap te kunnen leveren. Zulke mensen dienden op hun plaats te worden gezet want er kon niet zoiets als krijgswetenschap bestaan, dat was rationalistische hoogmoed. Als de mensen, nadat zij het eenmaal zover hadden laten komen, door oorlogen werden geteisterd was het nóg beter dat een luie fatalist als Koetoezov de zaken in handen nam dan een geoefend militair. Want hij had ten minste niet de ambitie een lijn aan te brengen in een gebeuren waaraan men zich het beste alleen maar kon aanpassen.

Voor de rest was ook Tolstoj uiteraard tegen alle oorlogen, zoals de meesten die liever niet erover nadenken hoe men op deze zaak op een min of meer rationele wijze vat kan krijgen. En dat heeft nu juist von Clausewitz geprobeerd. Daarin ligt ook het ware geheim van zijn opvallende herop-

komst, waarin het jaar 1976 wel een hoogtepunt was met al die boeken over hem, geschreven door intellectuelen van hoog kaliber aan deze en aan gene zijde van de Atlantische Oceaan.

Wij haalden Paret reeds aan: *Vom Kriege* is het „enige werkelijk belangrijke boek over de oorlog”. Zo'n uitspraak is verbazingwekkend. Maar het is helaas een feit dat de meeste mensen met de pretentie over het oorlogsfenomeen te schrijven dat, als het erop aankwam, toch liever niet deden. Dat wil zeggen: zij schreven liever eromheen dan dat zij het probleem werkelijk bij de kop pakten.

Er bestaat van een Duitser, Werner Picht, een soort vervolg op von Clausewitz, getiteld *Vom Wesen des Krieges und vom Kriegswesen der Deutschen*, dat in 1952 uitkwam en dat van dat „Kriegswesen” hoofdzakelijk sprak als van iets van de verleden tijd. Interessant is waarom deze auteur daar toen tóch over schreef. Het was zijn vaste overtuiging dat zelfs in 1952 de mensen nog niets verstandigs over oorlogen en wat daartoe leidt hadden te horen gekregen:

Ein überraschendes Ergebnis der Beschäftigung mit dem Problem des Krieges ist die Feststellung des geringen geistigen Aufwands, der seit je darauf verwandt wurde, eine Erscheinung zu begreifen, die mit derart tyrannischem Anspruch an Gut und Leben auftritt. Man begnügt sich in aller Regel mit den primitivsten Formen ohnmächtiger Ablehnung oder fragloser Gefolgschaft. Beides bedeutet Hörigkeit. Hier wie dort werden mit Leichtigkeit Stellungen bezogen, die dem „Ernstfall” nicht gewachsen sind.

En vooral „het schouwspel, dat het profane pacifisme daarbij biedt, is werkelijk lamentabel”.

Effectbejag: ethiek in plaats van analyse

Hij had in zoverre groot gelijk waar dit pacifisme te veel een ideologie voor alle seizoenen is om voor elk speciaal seizoen ook maar enig nut te hebben. Het deelt dat nadeel met alle aprioristische morele oordelen. Men lost alles op door een affirmatie en die affirmatie is steeds van zo exclusieve aard geweest dat er in de geesten die haar uitten of accepteerden voor andere werkzaamheden niet of nauwelijks plaats overbleef. Zo is er zeer, zéér zelden een pacifist geweest die zijn gehoor wijzer heeft gemaakt over de wisselende aspecten van het oorlogsfenomeen. Zij waren steeds tegen oorlog als zodanig, en elke werkelijke oorlog was tot nu toe wel zo dat hij, althans in het begin, helemaal niet op die abstractie leek.

Het is eerder voorgekomen. Maar het oorlogsprobleem is heden ten dage weer zo uitsluitend tot een

probleem van morele aard gemaakt dat men zijn hart moet vasthouden. Want steeds wanneer dat het geval was, ontweek men in feite het oorlogsprobleem.

Er wordt dan te veel opgelost met wenselijke ethische perspectieven. Een ware analyse van het vraagstuk vindt niet plaats, en lijkt ook niet nodig aangezien het ethische perspectief de dingen zo prachtig op een rijtje zet dat zelfs de beste analyse daarbij maar stumperwerk wordt.

Zo zijn er over het verschijnsel oorlog boeken genoeg geschreven. Verreweg de meeste auteurs, wel wetende waar zij het probleem het gemakkelijkst konden maken, hebben zich echter naar het ethische perspectief gehaast. En daarmee was men weer niet veel wijzer. Het ontheft ons van de plicht te trachten het oorlogsprobleem (overigens elk probleem) naar plaats en tijd te analyseren en daarmee een bepaald concrete bijdrage te leveren. Deze taak wordt steeds ondankbaarder, te meer daar het ethische perspectief weliswaar nog niet erin is geslaagd oorlogen onmogelijk te maken maar wel al een soort ban over die analyses heeft gelegd. Tenminste als zij weigeren in een ethiek uit te monden. Men zal zich nog herinneren met welk een afgrijzen in de jaren '60 de scenario's van een Herman Kahn allerwegen werden ontvangen, maar wat deed hij eigenlijk anders dan zijn voorlopers in de jaren '30 die, zoals de Italiaanse luchtmachttheoreticus Douhet, taferelen over de lucht oorlog ophingen met ongeveer hetzelfde effect op de publieke opinie? „We thought of air warfare in

1938 rather as people think of nuclear warfare today”, heeft Harold Macmillan in 1966 geschreven (*Winds of change*, blz. 522); d.w.z., men dacht er liever helemaal niet over.

Intussen zou men zich vergissen indien men dat zou houden voor een typische karaktertrek van de tegenwoordige publieke opinie. De vlucht in het ethische perspectief is zo oud als de oorlogen die desondanks erop volgden. Frederik de Grote begon ook als ethicus toen hij nog geen verantwoordelijkheden voor de regering van zijn land had en voor onaangename keuzen kwam te staan. Hij heeft zelfs een boekje tegen Machiavelli geschreven.

Op dezelfde wijze is er steeds tegen von Clausewitz gefulmineerd. Maar hij analyseerde, waar de meesten slechts proclameerden; en omdat dit ten aanzien van de oorlog met zijn „slangeblik” (Picht) zo weinig is gebeurd, blijkt hij, merkwaardig genoeg, ook meer dan anderhalve eeuw na zijn leven nog actueel, als een van de uitermate zeldzame rationele modellen die op het oorlogsfenomeen, zeer irrationeel van karakter, zijn toegepast.

De kloof tussen model en werkelijkheid blijft natuurlijk ontzettend wijd. Maar wie dat een reden acht om met von Clausewitz te spotten zou in de eerste plaats met al die aprioristen moeten spotten die de oorlogswerkelijkheid te lijf gaan met een model dat nóg veel verder van de menselijke ervaringen af ligt!

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de secretaris van de Koninklijke Vereniging (Nassaulaan 6, Zoetermeer) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

De kansloze guerrilla tegen de Japanners in Nederlands-Indië

J. J. Nortier

kolonel der infanterie b.d.

Deze bijdrage is een beknopte beschouwing die in geen enkel opzicht wil streven naar volledigheid, maar veeleer is bedoeld om belangstelling te wekken voor een, ten onrechte vergeten, periode uit de Nederlandse historie.

Het Indië van 1941

Via de vorstenrijken van voor de komst der Nederlanders, via de handelaren van de Oostindische Compagnie, Raffles en Daendels, was een typische, bureaucratische ambtenarenregering ontstaan. Enerzijds maakte deze gebruik van de aanwezigheid der feodale vorsten, anderzijds legde zij de macht van deze heersers aan banden. Buiten Java, in de zogenaamde Buitengewesten, lagen grote gebieden, waar van een intensieve bestuursvorming nauwelijks sprake was. Het Nederlandse gezag berustte daar in feite op het ontzag dat men voor de militaire en politiepatrouilles had. De militaire commandant vervulde dikwijls tevens een bestuursfunctie.

Hoewel het land te uitgestrekt is en de verschillen in bevolkingsaard en beschavingspeil te diepgaand om alles en allen over één kam te scheren, kan in het algemeen worden gezegd dat vele westerse maatregelen — om een voorbeeld te noemen: onderwijs, invoering van westerse technieken en geld-economie — ontwrichtend hadden gewerkt op de aloude dessagemeenschappen en vorstenrijken. Het onderwijs kweekte een hoeveelheid intellectuelen en semi-intellectuelen, die onder het ambtenarenbestuur niet aan hun trekken kwamen. Een reden tot ontevredenheid.

De wereldcrisis van de jaren '30 drukte zwaar op Java en de grote cultuurgebieden in de Buitengewesten. De slechte economische toestand voedde de nationalistische stromingen die zich al in het begin van de 20e eeuw hadden aangediend. Het nationalisme vond zijn wortels vooral in de religie, de islam, en in de kringen van (semi)intellectuelen die door de crisis nog meer in hun verwachtingen waren teleurgesteld.

De Indische maatschappij kende vele standsverschillen, kasten en coterietjes: ambtenaren, planters, uit Nederland komende academici, officieren, enz. Dan bestond er weer verschil tussen volbloed-Nederlanders en Indische Nederlanders, tussen ontwikkelde en niet ontwikkelde Indonesiërs, tussen Indonesische adel en de gewone man. Een uitgebreide scala van kringen en kringetjes, met onderling sterke verschillen en tolerantieniveaus.

Het leger, het KNIL: alweer een apart element van deze samenleving. Officiëren, onderofficiëren en overige rangen elk behorende tot andere maatschappijstructuren. De „Jannen”, de uit Nederland komende „kolonialen”, ondergebracht in afzonderlijke compagnieën. De tijd, dat het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk, riool van Europa, voor de Europese aanvulling zorgde was weliswaar voorbij, de vierkante pot en de kampong waren niet meer de enige troost van de Jan, maar toch was de Europese soldaat sterk gebonden aan zijn militaire omgeving met weinig diepe contacten daarbuiten.

Tachtig procent van het leger was Indonesisch. Ook daaronder een groot onderscheid naar de landaard. Menadonezen en Ambonezen bijvoorbeeld genoten een aparte behandeling. In afwijking van de in Nederland levende gedachte besloeg deze categorie overigens maar het kleinste percentage van de inheemse beroepsmilitairen.

Alle tot het leger behorende Indonesiërs waren beroepssoldaten. Zij volgden de „kompeni” ver van hun geboortegrond; de kazerne (tangsi) was hun huis. Zij waren bereid hun militaire plicht te doen en genoten van de machtspositie die het leger hun bood. Ideologische motieven, zoals de verdediging van een vaderland tegen een buitenlandse vijand, vielen compleet buiten hun gezichtskring. Zij leefden alleen voor hun onderdeel en beschouwden het leger als „een bedrijf als ieder ander”. Voor een bepaald soort tegenwoordige denkers om van te watertanden. Deze opvatting is echter niet genoeg om een strijdmacht tot een hecht gevechtsapparaat te maken.

De bezetting van Nederland maakte in de totaal op het moederland georiënteerde Indische maatschappij diepe indruk. Zelfs de nationalistische bewegingen stonden niet afwijzend tegenover de Nederlandse zaak. De ambtenarenregering verzuumde van het eerste enthousiasme gebruik te maken en het te mobiliseren voor de verdediging van Nederlands-Indië. Gezien de bijzondere constellatie kon men dat eigenlijk ook niet doen. Bij het begin van de oorlog tegen Japan was het Indonesische enthousiasme verdwenen; bij de bewuster denkenden had het plaats gemaakt voor onverschilligheid, wrevel en gevoelens van miskenning. Zo was er aan het einde van 1941 geen eenheidsfront tegenover de invaller: bij de grote massa inertie zonder enige betrokkenheid, bij de meer ontwikkelden achterdocht en wantrouwen. Een weermacht zonder ideologie, niet gedragen door de interesse van het volk en daardoor moreel zwak.

Het KNIL behalve moreel, ook personeel en materieel onvoorbereid

De dag waarop de oorlog in de Pacific begon, zag een verdediging die nog altijd in hoofdzaak was gebaseerd op de Defensiegrondslagen van 1927. Deze noemden als voornaamste taak van de weermacht — het KNIL en de in Indië gedetacheerde delen van de Koninklijke marine — het handhaven van het gezag tegen binnenlandse onrust. Bij internationale conflicten wenste men in de eerste plaats een strikte neutraliteit. Raakte men, ondanks alles, bij een oorlog betrokken dan zou, naar de mening van die dagen, een zelfstandige aanval op Indië uitgesloten zijn. Altijd was men verzekerd van de steun van de grote mogendheden en elke aanvaller moest uitgestrekte buitenlandse gebieden onder controle hebben, voor hij met sterke krachten ons Insulinde kon aanvallen. Ergo — en dat was meteen de goedkoopste visie — de weermacht diende zich alleen in te stellen op het verijdelen van beperkte operaties, het afslaan van raids die zich bij verrassing meester konden maken van de voor de oorlogsinspanning belangrijke streken. Het optreden tegen een buitenlandse vijand was op Java de taak van het leger met steun van de vloot en in de Buitengewesten een taak van de vloot met steun van het leger.

De gebroken-geweertjesmentaliteit en de crisis van de jaren '30 bleven voor de strijdkrachten niet zonder gevolgen. De bezuinigingen lieten een KNIL achter dat nog wel in staat was in het rustige Indië het gezag te handhaven doch weinig geschikt om oorlog te voeren tegen een modern bewapende

vijand. Dat zou slechts mogelijk zijn na grote personele en materiële uitbreidingen en ingrijpende modernisering. De wederopbouw startte in het midden van de jaren '30 en werd pas in 1938 intensief ter hand genomen. Te laat, mede door het spoedig volgende wegvallen van het moederland en de ongunstige wereldsituatie. Het KNIL begon de oorlog met problemen op vele gebieden en was in geen geval het vitale machtsapparaat dat het naoorlogse publiek nog wel wordt voorgeschoteld. Over het Java-leger, de best uitgeruste strijdkrachten, zei de Australische chef staf, generaal V. A. H. Sturdee:

In fact, they should be regarded more as well equipped Home Guards than an army capable of undertaking active operations in the field according to the developments of the strategic situation.¹

Schoorvoetend werd in 1941 de eerste groep Indonesische militie opgeroepen, te slecht geoefend, te gering in aantal en te weinig gemotiveerd om een rol te kunnen spelen bij de verdediging tegen de Japanners.

De guerrillagedachte en de hogere regionen

Zowel nationaal als internationaal onderschatte men de Japanner, die men beschouwde als weinig meer dan een krombenige, bebrilde, primitieve Aziaat. Japan werd niet in staat geacht diep in Malakka binnen te dringen en Singapore was in elk geval onneembaar! Sir Robert Brooke-Popham, commandant in chief Far East en zijn gehele staf noemden het Japanse leger „a bubble waiting to be pricked”. Ook de Amerikanen hadden een Pearl Harbor nodig om goed wakker te worden. Een sfeer die nu niet direct bevorderlijk was voor de juiste instelling op een guerrilla. De partijgangeroorlog of kleine oorlog werd verder gezien als totaal ondergeschikt hulpmiddel van de „grote oorlog”. Oorlogvoeren was een aangelegenheid van militairen en elke beroepssoldaat gruwde van de gedachte dat bewapende burgers een hoofdrol zouden kunnen spelen. Toch was er sedert de opkomst van het marxisme wel iets veranderd. De guerrilla begon zich te ontwikkelen tot de aangewezen manier van optreden tegen een strategisch sterkere vijand, waarbij het bewapende volk de belangrijkste rol had. Dicht bij huis was Mao Tsetoeng al van 1928 af bezig met de partizanenoorlog. In 1937 schreef hij zijn *Joe Tsjin Tsjan*, later in vele

¹ L. Wigmore — *The Japanese thrust. Canberra Australian War Memorial 1957. Appendix 5, General Sturdee's papers of 15 February 1942.*

talen vertaald onder de titel *Guerrillaoorlog*. Alle nieuwe ideeën gingen evenwel hand in hand met de revolutionaire gedachte, het volksverzet tegen het gevestigde gezag. De regering die voor alles en iedereen zorgde — „ga rustig slapen, vadertje waakt” — dacht er niet aan zich op een of andere wijze in te laten met revolutionair besmette ideeën.

Ook om andere redenen was dat onmogelijk, want openlijke voorbereiding op de guerrilla betekende dat men een nederlaag van de geregelde strijdkrachten accepteerde, iets dat zou leiden tot enorm prestigeverlies bij de voor macht zeer gevoelige Indonesische massa. Bovendien vond men de bewapening van het volk te gevaarlijk, omdat die een regelrechte bedreiging voor het Nederlandse gezag zou kunnen worden. En ten slotte, men kan ook geen massa's bewapenen zonder voorafgaande ideologische indoctrinatie.

De eventueel te voeren guerrilla werd gezien als een zaak waarover alleen ingewijden spraken en die uitsluitend de militairen aanging. De voorbereidingen kwamen niet veel verder dan het aanleggen van — zogenaamd geheime — voedsel- en munitiedepots.

Voor wat de Buitengewesten betreft dacht men zelfs niet aan een langdurige guerrilla. Na een paar maanden zou zeker een groot geallieerd offensief beginnen om de Japanners uit het bezette gebied te verjagen.

Het hoofdeiland Java gold als een bastion, dat met geallieerde hulp zeker behouden zou blijven. De guerrillavoorbereiding stond hier zo mogelijk op een nog lager pitje. In het begin van 1942, toen de debâcle onontkoombaar werd, deed men iets om althans de berichtgeving met en van het bezette Java mogelijk te maken. Zowel door de gebrekkige middelen als de naïeve opzet hebben deze late maatregelen geen enkel resultaat gehad. Toen met de capitulatie van 8 maart 1942 aan het Nederlandse gezag over de archipel een einde kwam, viel het gordijn over heel Indië. Pas na de overgave van Japan werd het opgetrokken; zowel spelers als coulissen bleken heel anders dan men had verwacht.

Opdracht: na overmachtige aanval terugtrekken in het binnenland en guerrilla aanvagen

In de Buitengewesten, waar de zwakke garnizoenen bij een enigszins sterke aanval zeker zouden worden uitgeschakeld, was de neventaak van iedere commandant: voeren van de guerrilla zodra de openlijke strijd tot de eigen vernietiging zou leiden.

Een voor de vuist weg gegeven opdracht, die weinig rekening hield met de eisen van deze bijzondere strijdwijze. Het ontbrak bijvoorbeeld aan centrale leiding, steun van buiten en samenhang met lopende operaties. De guerrilla zag men ongeveer als de manier van optreden der vroegere verzetslieden tegen het Nederlandse gezag. De omstandigheden lagen nu wel anders. De vijand handelde geheel volgens zijn oorlogswet en oorlogsdoel. De eigen troepen, hoewel voor het grootste deel Indonesisch, hadden geen binding met de streek waarin zij optraden. Moreel waren zij niet in staat tot guerrillaprestaties. Toen het misging en de onoverwinnelijke „kompeni” overal het loodje legde, verdween de wil zich te verzetten.

Begin maart 1942 gaf de Nederlandse regering in Londen te kennen, dat op Java eveneens de oorlog als guerrilla moest worden voortgezet. De legercommandant, generaal H. ter Poorten, vond deze wens terecht een loze kreet: er was niets voorbereid, Java pulde uit van de geëvacueerde vrouwen en kinderen, actieve coöperatie van de inheemse bevolking was niet aanwezig.

Indië als guerrillagegebied

Op het eerste gezicht lijkt de archipel een ideaal oord voor partijgangers en andere subversieven. Het gebied is van een uitgestrektheid als van Engeland tot diep in Rusland en van Denemarken tot ver in Spanje en Italië. Ruimte in overvloed, talloze ontoegankelijke streken en legio schuilmogelijkheden. Geen barre winters en — denkt men — het paradijselijke klimaat zal het leven niet uitzonderlijk moeilijk maken. Zo ideaal is het echter niet. Alleen het generaliserend spreken over de archipel leidt al tot misvattingen. Men komt er niet door de reusachtige afmetingen simpelweg op Europa te projecteren. Er zijn duizenden grote en kleine eilanden met belangrijke klimaatsverschillen en gescheiden door enorme watervlakten. De geschiktheid van klimaat en terrein wijkt van eiland tot eiland af. In de oerwouden van sommige regionen vergt de strijd om het bestaan de totale energie van het individu. Elke minder primitieve mens verliest daar uiteindelijk de strijd tegen de natuur, wanneer hij niet is voorzien van voldoende hulpmiddelen.

Natuurlijk houdt het voorgaande niet in dat het terrein ongeschikt zou zijn. Integendeel, de partizanenoorlog gedijt o.a. in schaars bewoond en ruig gebied. Lichtgewapende guerrillero's zijn hier steeds in het voordeel ten opzichte van logge leger-

organisaties, vooropgesteld dat daarbij aan een aantal bijzondere voorwaarden wordt voldaan.

Het algemene verloop van de guerrilla

Nergens sloeg de guerrilla aan. Het bleef bij pogingen van enkele tientallen tot een paar honderd militairen. Soms wisten zij het niet langer dan enkele weken vol te houden. De guerrillabases waren en bleven eilandjes in een oceaan van vijandelijk gebied. Het einde kwam zonder dat de vijand schade van betekenis was toegebracht. Zodra de Japanners er genoeg van kregen, werd het jachtseizoen geopend en gingen in het bijzonder de Nederlandse verzetslieden een zekere en gruwelijke dood tegemoet.

Alleen de acties op Nieuw-Guinea en Timor verliepen volgens een ander patroon. In Nieuw-Guinea hield sergeant M. C. Kokkelink het vol tot zijn bevrijding, in september 1944. Zijn groep bestond uit een harde kern van lotsverbonden kolonisten uit Manokwari. De guerrillero's konden zich stand houden in de onherbergzame Vogelkop. De laatste fase van de strijd stond evenwel volledig in het teken van het gevecht tegen de natuur.

Op Timor was de guerrilla in de eerste plaats een affaire van daarvoor speciaal opgeleide Australische troepen. Er was verbinding met de basis Australië, de guerrilla werd van daar gesteund en had een reëel doel: meewerken aan de herovering van het eiland bij een geallieerde landing. Toen dit doel wegviel, MacArthur zijn belangstelling geheel richtte op de noordkust van Nieuw-Guinea en de Filippijnen, kwam aan de actie een einde. De guerrillero's konden naar Australië worden afgevoerd.²

Andere vormen van subversieve actie in Indië verging het niet beter. Over de hele archipel ontstonden al kort na de bezetting tientallen ondergrondse organisaties. De leiding berustte bij Nederlandse burgers of bij militairen die zich aan onmiddellijke krijgsgevangenschap hadden weten te onttrekken. De volbloed-Nederlanders verdwenen snel in de kampen, waardoor aan hun noodzakelijke bewegingsvrijheid een einde kwam. De Indische Nederlanders, voor zover zij buiten de kampen bleven, waren eveneens te gering in aantal, te opvallend en te veel zonder de sympathie van de bevolking om subversieve bewegingen van enige omvang te kunnen opzetten of uitbreiden.

² Voor de guerrilla op Timor wordt verwezen naar de eerstdaags door de Sectie Krijgsgechiedenis uit te geven Mededelingen.

Tot op heden is de geschiedenis van het Indische verzet een gesloten boek, zoals dat met vele gebeurtenissen uit de nadagen van onze koloniale periode het geval is. Bezoekt men de Kanselarij der Nederlandse Orden in Den Haag, dan vindt men in het register van de Verzetsster Zuidoost-Azië 1942-1945 vele namen opgetekend. Namen van mensen die meestal deze onderscheiding postuum ontvingen. Ontelbare malen ontbreekt de reden waarom de onderscheiding werd verleend. Het boek is symptomatisch voor het bescheiden onderzoek van de Indische historie, voor een groot deel voortkomend uit gebrek aan interesse en het waas van traumatische gevoeligheid, dat over deze periode hangt. Toch stierven hier duizenden Nederlanders voor de vrijheid en bij het verzet tegen willekeur. Vergeten gingen zij ten onder, geen straat in Nederland werd ooit naar hen genoemd.

Guerrilla- en andere subversieve acties tot mislukken gedoemd

Vanzelfsprekend houdt de mislukking rechtstreeks verband met het algemene falen van de verdediging. Het grote „waarom” behoort tot historisch braakliggend terrein. Behalve door gebrek aan interesse en het aanwezige trauma, wordt het onderzoek praktisch belemmerd door hiaten in het archiefmateriaal en — speciaal voor wat de guerrilla betreft — de weinige overlevenden. De Japane bezetting en de daaropvolgende chaos zijn niet zonder gevolgen gebleven. Het gepubliceerde beweegt zich op het niveau van „niets deugde en de uitbouter kreeg zijn gerechte straf”, of het ligt in de sfeer van „hoe goed we wel zouden zijn geweest, als we maar . . .”.

Het grote „waarom” vormt een uitermate complex geheel, waarbij het ene het andere heeft opgeroepen. Eveneens mag de invloed van de internationale situatie niet worden onderschat. Het onneembare Singapore werd in recordtijd weggevaagd. Japan was geen natie van Übermensen, zijn strijdkrachten waren niet buitengewoon goed uitgerust of geoefend. Toch boekte het Keizerrijk successen die de Duitse resultaten in Europa verre overtroffen.

Het eenvoudigste is natuurlijk alles in de schoenen van de leiding, zowel regering als leger, te schuiven. Een voor de hand liggende opstelling, vooral omdat zowel in Londen als Indonesië aanwijsbare fouten zijn gemaakt. Fouten en miscalculaties, die dikwijls al ver voor de Londense tijd waren ontstaan. De bureaucratische molen sprak hierin een woordje mee. Zelfs nadat Indonesië in staat van

oorlog en beleg verkeerde, bleef de bureaucratie doormalen. Heilige huisjes van bestuursambtenaren en militairen werden met hand en tand verdedigd. Voor belangrijke maatregelen moesten legio instanties worden geraadpleegd. Beslissingen werden opgehouden, de algemene leiding werd vertraagd, de reactietijd was onaanvaardbaar lang. Ons bepalende tot het KNIL zou het niet juist zijn, bij hoog en laag te beweren dat het KNIL op eminente wijze werd geleid. De bittere kritiek op de leiding waarvan de krijgsgevangenenkampen overliepen, was niet helemaal ten onrechte. Alle verantwoordelijke Nederlanders waren echter kinderen van hun tijd, gebonden aan de opvattingen van die dagen, geoefend volgens de eisen van hun periode en met de mogelijkheden die men had. Zonder opvallende capaciteiten hadden zij het nooit tot hun hoge positie gebracht. Elk volk krijgt de regering en het leger die het verdient. Zoekt men schuldigen dan moet men daarbij het hele volk niet buiten schot laten.

Ieder leger zit met de moeilijkheid, in vreedstijd de minder geschikte oorlogsleiders eruit te wieden. Men mag slechts hopen dat na het begin van de vijandelijkheden de juiste aanvoerders aan bod zullen komen. Helaas kost dat tijd. Tijd, die gewoonlijk ontbreekt en die — alweer helaas — juist zo hard nodig is wanneer de belangstelling van het volk in de vredesperiode ontbrak of verkeerd was gericht.

Sterkte van het KNIL, leiding, organisatie, personeel, materieel en moreel zijn zeker factoren die van invloed waren op het falen. Een in maart 1942 in Australië opgesteld rapport (o.a. de latere legercommandant generaal S. H. Spoor werkte eraan mee) gaf aan:

*De diepere oorzaak van het hiervoor vermelde (d.w.z. het verlies van Nederlands-Indië en de beneden de verwachting gebleven weerstand. JN) is te zoeken in het Nederlandse volk zelf, in de mentaliteit van dit volk, zich openbarende in de te late bereidheid mede te werken aan en offers te brengen voor, de opbouw van een sterk leger, een sterke weermacht in Nederlands-Indië. Een uitvloeisel daarvan was ook de ambtenarengest in het leger, waarbij persoonlijke belangen te veel werden geteld, met als gevolg te slappe beoordelingen, oorlogseisen te weinig op de voorgrond, onvoldoende bereidheid tot zelfopoffering . . .*³

De woorden doen zo eigentijds aan, dat de gedachte aan een zich herhalende geschiedenis onvermijdelijk opkomt.

³ Verslag betreffende de krijgsverrichtingen in Nederlands-Indië. Sectie Krijgsgechiedenis KL 17/4.

Hetzelfde verslag, dit deel door de toenmalige kapitein van de generale staf Spoor zelf opgemaakt, vervolgt met even belangrijke oorzaken:

Het KNIL met zijn vele variëteiten van rassen en — als gevolg van de bij het uitbreken van de oorlog nog in uitvoering zijnde reorganisatie van recruterings- en opleidingssystemen — kon niet worden beschouwd als een homogeen gevechtsapparaat: het leger telde wel een groot aantal „koppen”⁴, doch dit waren niet allen „soldaten”, nog minder vormden zij getrainde gevechtseenheden (. . .) De oorlogservaring heeft door de eeuwen heen aangetoond, dat slechts een hoog moreel van de strijders kan worden verwacht, wanneer zij weten te strijden voor een ideaal, waarvan de verwezenlijking hen allen na aan het hart ligt. Onder die omstandigheden schroomt de soldaat niet het hoogste offer te brengen wanneer dit van hem wordt gevraagd (. . .) Zoals de toestand op 8 december 1941 was, kon zeer zeker niet worden gesproken van een bewust, bezielend ideaal onder de inheemse troepen. Zij dienden de kompeni (. . .) Maar in de moderne oorlog is dat niet genoeg; er wordt meer van het individu gevraagd . . .

Dat „meer” hebben volk en regering van Nederland niet kunnen opbrengen. Toen het misliep stortte de wereld van de inheemse militair compleet ineen. Gevolg: desertie op uitgebreide schaal, zowel vóór de algemene capitulatie als tijdens de guerrillaperiode. Van deze mensen mocht ook niet worden verwacht dat zij, na de demoraliserende invloed van verloren gevechten, van de ene dag op de andere overgingen op de moeilijke guerrillastrijd, bovendien nog in gebieden waar zij een even vreemd element waren als de Nederlander. Sommigen wijten de deserties aan onwil, voor het „vervloekte koloniale gezag” te vechten. Een onjuiste opvatting: slechts in een paar gevallen meldde de inheemse militair zich met wapen of uitrusting en bereid tot vechten bij de Japanners. Veeleer vond hij dat zijn rol was uitgespeeld, hij werd gewoon toeschouwer en ging terug naar zijn gezin. Velen verdwenen met achterlating van hun wapens, het beste bewijs voor de toeschouwersrol.

⁴ Het grote aantal koppen was betrekkelijk. Omstreeks maart 1941 was de sterkte:

— beroepsleger (80% inheems)	35.000
— militie, landstorm en reserve-officieren	15.000
— reserve-korpsen van oud-militairen	5.000
— kort-verbandmilitairen (meestal een 3-jarig verband, gevolgd door reserveplicht)	10.000
— inheemse hulpkorpsen (weinig gevechtswaarde)	5.000 à 10.000
— stadswachten en vrijwillige oefenkorpsen	5.000 à 10.000

Kamp en latere verhalen waren vol van het alom aanwezige verraad. Verraad kwam inderdaad voor, maar was geen hoofdoorzaak van de mislukking. Over het verraad in de Minahassa (Noordoost-Celebes), eens de twaalfde provincie van Nederland genoemd en verondersteld zeer gezagsgetrouw te zijn, zei kapitein W. C. van den Berg, guerrilla-leider en ridder MWO:

*Stelling moet ik nemen tegen de vrijwel overal heersende mening dat de Minahassa een en al verraad zou zijn geweest (. . .) „Vrijwillige” verraders zijn er, naar dezerzijdse mening, althans aanvankelijk, maar heel weinig geweest. Het aantal is zelfs bij benadering niet bekend (. . .) De gevallen van gedwongen verraad na folteringen, van gedwongen gidsendiensten volgens de bekende Japanse recepten zijn hier uiteraard buiten beschouwing gelaten . . .*⁵

De kern van de mislukking lag in het feit, dat de Indonesische massa lauw en onverschillig tegenover de oorlog stond, niet betrokken; evenals vele andere zaken moest „kandjeng goevernement” dit maar opknappen. Een rol, die vadertje zelf op zich had genomen en die hij, toen het nog kon, tot geen enkele prijs uit handen wilde geven. Weer het meergenoemde „Verslag betreffende de Krijgsverrichtingen”³ citerende:

⁵ *Verslag kapitein Van den Berg.* Sectie Krijgsgeschiedenis KL 9/2.

Nederlands-Indië immers is een staatkundig-geografisch begrip en het nationalisme van de Indonesiër is beperkt tot zijn dessa, hoogstens tot de landstreek van zijn geboorte. Bovendien is het nimmer in het belang van de gevoerde koloniale politiek geweest, dit nationaliteitsgevoel te stimuleren en te gaan aankweken op universeel-Indonesische basis. Doch de thans gevoerde strijd heeft duidelijk aangetoond, dat deze grondslag niet kan worden gemist en dat geen offerende bezieling kan worden verwacht, zolang de inheemse soldaat (het verslag schreef over en voor het leger; de woorden zijn zonder meer van toepassing op een heel volk. JN) niet begrijpt en gevoelt dat het in het belang van zijn stamgenoten en rasgenoten over geheel Nederlands-Indië is, de vijand buiten de poorten te houden . . .

Er was maar heel weinig voor nodig de minimale belangstelling van de Indonesiër voor het verzet te doen verdwijnen. Waar en voor zover de bevolking bereid was iets voor de guerrillero's te doen, maakte het meedogenloze optreden van de bezetter snel een einde aan deze bereidwilligheid.

Het volk stond erbuiten. De woorden van Mao, nog steeds een der groten op guerrillagegebied, „door het gewone volk van de natie te mobiliseren zullen wij een reusachtige mensenzee scheppen, waarin wij de vijand zullen verdrinken”, konden niet opgaan. Nergens voelde de guerrillero zich tussen het volk als een vis in het water.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!
Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 25,— per jaar!

Snel een briefkaart aan de secretaris

NASSAULAAN 6, ZOETERMEER

en uw bezorgdheid is over !

Vuur en beweging

Terugblik

De Duitse soldaat, die in de Tweede Wereldoorlog van de noordelijke of centrale sector van het Oostfront naar het Afrikakorps werd overgeplaatst, werd de betekenis van de beide hoofdelementen van het gevecht, vuur en beweging, bijzonder duidelijk.

In het oosten was het een gevecht op korte afstand dat hoge eisen stelde aan de soldaten, die dikwijls het wit in de ogen van hun tegenstanders zagen. In 1944/45 waren het de enorme concentraties van tanks en artillerie die de doorbraaksuccessen van het Rode Leger in de open sectoren mogelijk maakten. In de uitgestrekte bosgebieden was het evenwel de infanterie, die vaak in kleine groepen infiltreerde en met handvuurwapens en mortieren door het front brak. In de woestijn ging het vooral om de dracht van tanks en antitankkanonnen. Kon de luchtmacht in het geen dekking biedende terrein in Noord-Afrika, ook met geringe middelen, het verloop van het gevecht op de grond blijvend, ja zelfs beslissend, beïnvloeden, in het oosten konden ook massale luchtaanvallen tegen het einde van de oorlog het succes niet alléén afdwingen.

Met betrekking tot het element vuur telden in het oosten ook mee: doelopsporing, snelle reactie, trefzekerheid en de dichtheid van het vuur op korte en middelbare afstand. In de woestijn daarentegen ging het om de dracht, het doorboringsvermogen en het handig van het terrein gebruik maken voor dekking en wisselen van opstellingen. Zoals reeds eerder gezegd, had daar vuur uit de lucht een beslissende invloed op het gevecht. Deze karakterisering van de factor vuur toont al aan dat de factor beweging op de beide oorlogstonelen zeer verschillende betekenissen heeft

gehad. Alleen al dat in het oosten tussen de Oostzee en de Zwarte Zee een aaneengesloten front bestond, geeft aan dat de beweging daar moest worden bevochten. Het front in de woestijn daarentegen had tot aan de eindfase van de veldtocht in Tunesië een open zuidflank, die de mogelijkheid bood tot snelle en vaak verrassende bewegingen.

In het noordelijke en centrale deel van het Oostfront was het succes dik-

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

wijls bij degene die het snelst beweging door moeras, modder en dichte bossen mogelijk maakte. In de woestijn vergde het in het algemeen geen bijzondere inspanning om het terrein begaanbaar te maken, behalve de doorschrijding van uitgebreide mijnevelden.

Is het de kunst van de commandant op het juiste ogenblik en de juiste plaats het vuuroverwicht tot uitdrukking te brengen, zo was het succes in het gevecht aan het Duitse Oostfront afhankelijk van het afdwingen van de noodzakelijke beweging. Op het Noordafrikaanse krijgstoneel ging het erom de manoeuvre-mogelijkheid zo goed mogelijk te benutten en haar de vijand zoveel mogelijk te ontzeggen. De mobiliteit van de leiding had, door de harde bodem van de Noordafrikaanse woestijn, letterlijk en figuurlijk grotere ontplooiingsmogelijkheden.

Waarschijnlijk zou een legeraanvoerder in het oosten zich niet zo'n legendarische naam hebben kunnen verwerven, als veldmaarschalk Rommel ten deel viel als „meester van de manoeuvre in de woestijn”.

Over nederlaag of overwinning werd

in het oosten beslist door bataljons en regimenten, ja soms zelfs door taaie „Einzelkämpfer; in Noord-Afrika door divisies en ver dragende vlakbaanwapens.

Perspectief

Ongetwijfeld heeft de technische ontwikkeling de factor vuur meer vooruitgeholpen dan de factor beweging. Daarmee komen wij aan de vraag of wij de moderne techniek voldoende hebben benut om ook de beweeglijkheid te verbeteren. Zeker dragen de antitank-, gevechts- en transporthelikopters aanzienlijk bij tot de beweeglijkheid op het gevechtveld. Ook de tanks zijn sneller en beweeglijker geworden. Beschikken echter de nog altijd belangrijke infanteristen over de noodzakelijke beweeglijkheid in snelle, lage en lichte voertuigen? Is de artillerie en vooral de nucleaire artillerie voldoende beweeglijk? Is het huidige bestand aan brugslagmateriaal en amfibische voertuigen erop berekend de beweeglijkheid te behouden over de ontelbare waterhindernissen in ons operatiegebied? Zijn wij omgekeerd ook in staat de beweging van een aanvaller voldoende af te remmen?

De onevenredig grotere vooruitgang van het vuur (en de trefzekerheid van de wapens) tegenover de beweeglijkheid lijkt in het voordeel van de verdediger uit te vallen. De verdediging kan alleen dán de sterkere gevechtsvorm zijn als dekking, camouflage en voorbereide vuurplannen kunnen worden gebruikt, dus als er voorbereidingstijd beschikbaar is. Voor de zwakkere is het dus belangrijk, onder behoud van bewegingsvrijheid vroegtijdig de te verdedigen gebieden te bereiken en in een handige reactie op onderkende concentraties van de aanvaller in de bedreigde sectoren snel een voldoende sterkte voor een succesvolle verdediging op te bouwen. Een eenvoudig

overzicht kan dat goed verduidelijken. Heeft de aanvaller over het gehele front een overwicht van 2:1:

WP	2	2	2	2
NAVO	1	1	1	1

en concentreert hij in een sector zijn krachten met een meerderheid van 5:1:

WP	1	1	5	1
NAVO	1	1	1	1

dan moet de verdediger zijn middelen zeer snel zo verschuiven, dat hij ook in de bedreigde sector weer een krachtsverhouding heeft van 2:1:

WP	1	1	5	1
NAVO	1/2	1/2	2 1/2	1/2

Deze handige reactie blijft waarschijnlijk theorie. Degene immers die het initiatief heeft, zal altijd ook het tweede hoofdelement van het gevecht, de beweging, voordeliger kunnen gebruiken. Het is daarom beslist het overwegen waard of de verdediging, in plaats van te versterken in het bedreigde gebied, moet streven naar een eigen zwaartepunt voor een tegenaanval in een naburige sector om zelf het initiatief en een beperkte bewegingsvrijheid te verkrijgen:

WP	1	1	5	1
NAVO	1/2	2	1	1/2

De voorbeelden tonen aan dat de verdediging, bij normale krachtsverhoudingen, slechts dan de sterkere gevechtscnorm kan zijn, als de politieke beslissing voor de opmars tijdig wordt genomen, verkenningen en inlichtingen goed functioneren en de leiding ook bij de verdediging het element beweging op de juiste wijze hanteert.

Het gebied, waarin de Bundeswehr moet kunnen verdedigen, heeft door bebouwing, afwatering en dichte bebouwing hetzelfde remmende karakter als vele gebieden in het oosten gedurende de Tweede Wereldoorlog; door het dichte weggennet en de begaanbare bodem biedt het echter ook grote bewegingsmogelijkheden. Geheel in tegenstelling tot de gangbare mening biedt de Noordduitse laagvlakte dikwijls nog minder schootsveld en beperktere manoeuvreermogelijkheden dan de soms als infanterieterrain gekarakteriseerde uitgestrekte

dalen en open heuvelruggen in het centrale deel van de Bondsrepubliek Duitsland.

Eén aspect van de beweeglijkheid dient nu geheel anders te worden beoordeeld dan onder de voorwaarden van de Tweede Wereldoorlog aan het Oostfront en in het eerste jaar van de woestijnoorlog. De versterking van de factor vuur — vooral uit de lucht — en de aanzienlijk grotere aantallen voertuigen, zullen bewegingen van reserves groter dan een brigade onmogelijk maken. Eigenlijk zou er nauwelijks meer een tegen-

aanval van een volledige divisie mogen plaatsvinden, laat staan dat er nog een volledig legerkorps in reserve kan worden gehouden.

De beschouwing in dit artikel wil de lezers aansporen van gedachten te wisselen over hoe het element beweging voor de troepen — en daarmee ook de mobiliteit van de leiding — met de huidige technische mogelijkheden net zo kan worden verbeterd als het element vuur.

„Feuer und Bewegung”, door H. Hinrichs, in „Europäische Wehrkunde”, mei 1978 H. EEFING, maj inf

Modernisering van de Chinese defensie en haar beperkingen

Geplaatst tegenover een modern Russisch leger is China hard toe aan de modernisering van zijn defensie. Peking maakt er geen geheim van dat het daarvoor een beroep wil doen op de westerse wapenindustrieën. Daaraan zitten natuurlijk wel grote problemen vast: op welke wijze moet dat worden gefinancierd, hoe ver kan men gaan met het onderzoek op de westerse wapenmarkten zonder de Sovjet-Unie ernstig tegen zich in het harnas te jagen, waardoor de verhoudingen nog verder zouden bekoelen?

Belangrijker op lange termijn is echter of China zelf in staat is een modern leger in stand te houden. De problemen die bij deze vraag ontstaan, zitten dieper. China's economische, sociale en politieke evenwicht berust op een brede landbouw-basis. Een leger zal echter moeten kunnen steunen op een geïndustrialiseerde maatschappij.

De schrijver, Georges Tan Eng Bok, is student in de sociologie van de internationale betrekkingen. Hij beschrijft in zijn artikel de huidige situatie van de Chinese krijgsmacht en de moeilijkheden die aan een vernieuwing van uitrusting en bewapening vastzitten.

Ondanks vele tegenstellingen in de binnenlandse politiek hebben de Chinese regeerders een uniforme houding wanneer het gaat om de verzekering van de nationale onafhankelijkheid. Het militaire potentieel, dat daarbij een belangrijk element vormt, is echter op vele punten verouderd

en vereist modernisering. De expansiedrang van de Sovjet-Unie heeft ertoe geleid dat China zich daarvoor tot de westerse technologieën heeft gewend. Een probleem, dat daarbij rijst is het financiële, waarbij het zaak is een evenwicht te vinden tussen het belang van de aankoop van westers militair materieel, de huidige economische politiek, die juist niet erop is gericht grote schulden te maken, en de verhouding met de Sovjet-Unie waarbij ook de leveranciers van militair materieel erop kunnen rekenen, dat hen door de Sovjet-Unie een aanslag op de ontspanning wordt toegerekend. Het andere probleem betreft de karakteristieken van de Chinese economie: weinig belangrijke grondstoffen en energiebronnen, waardoor men voor de keuze staat tussen een moderne defensie en een tegemoetkoming aan de welvaartsbehoeften van het volk; bovendien een beperkte productie als gevolg van de structurele werkloosheid.

Kort overzicht van de Chinese defensie

De Chinese defensie is thans niet aangepast aan de eisen van de moderne oorlogvoering. Hoewel absoluut in aantallen gezien indrukwekkend, is de conventionele strijdmacht wat organisatie en uitrusting betreft onvoldoende. De nucleaire macht die dat enigszins zou kunnen compenseren, heeft echter nog niet de drempel van de geloofwaardigheid bereikt. Het leger beschikt over 3 miljoen soldaten, verdeeld over 40 legers, 2 à 4 luchtlandingsdivisies, 10 pantserdivisies, 40 artilleriedivisies en 41 geniedivisies. Niet meegerekend zijn de 5 miljoen leden van de „gewapende militie”, samengesteld uit de-

mobilisanten. De militia heeft overigens een geringe militaire waarde. Naar het aantal vliegtuigen neemt de Chinese luchtmacht de derde plaats in op de wereldranglijst, maar in kwaliteit staat zij ver achter bij de Amerikaanse en bij de Sovjetrussische luchtmacht. De modernste jager is de Mig-21; daarvan zijn er ca. 50. De productie van de F-9 Shenyang (verbeterde versie van de Mig-19) is stopgezet. Door onderhoudsperikelen zijn slechts 1500 van de 2000 Mig-19s inzetbaar. Ten slotte zijn er nog ca. 400 lichte bommenwerpers Il-28.

De marine is er niet veel beter aan toe. Het modernste materieel bestaat uit een aantal torpedobootjagers van Chinese en Russische makelij. In aantal staat de onderzeebootvloot op de derde plaats van de wereldranglijst, maar China beschikt slechts over één nucleaire onderzeeboot, die thans nog niet eens operationeel is. De doelmatigheid van de vloot is beperkt door het ontbreken van een goed verbindingssysteem.

Het resultaat van het kern- en ruimteonderzoek is niet te onderschatten: tussen 1964 en 1977 vonden 22 kernbombeproeven en 7 satellietlanceringen plaats en werd een telecommunicatiesatelliet in een baan om de aarde gebracht. Niettemin heeft de Chinese kernmacht nog niet helemaal het punt van de geloofwaardigheid bereikt. Zij bestaat uit 20 à 30 IRBMs en 30 à 50 MRBMs en wordt gecompleteerd door 65 bommenwerpers van het type Tu-16.

De eenheden in het leger zijn te log en missen antitankmiddelen en luchtdoelartillerie. Het leger mist strategische mobiliteit en heeft een gebreklog logistiek systeem.

De infanterie is nauwelijks gemotoriseerd. De gevechtsvoertuigen zijn sterk verouderd. De standaardgevechtstank, de T-59, een copie van de Russische T-54, dateert van 1949. De BTR-40 is van 1948, maar is in 1960 opnieuw in productie genomen. De Chinese infanteriegevechtsvoertuigen (BTR-40 en M-1967) zijn slechts bewapend met mitrailleurs. Geplaatst tegenover volledig gemechaniseerde en van antitankmiddelen voorziene Russische eenheden zou de legerleiding hebben besloten de infanterie te reorganiseren in kleine zeer mobiele eenheden voorzien van westerse antitankmiddelen, en gemechaniseerde infanterie-eenheden, waarvoor 800 verouderde infanteriegevechtsvoertuigen zouden moeten

worden vervangen door moderne westerse. Noodzakelijk is dan wel een veel beter logistiek systeem. Vooral in de klasse-III-bevoorrading zouden zeer grote moeilijkheden ontstaan.

De modernisering van de luchtmacht is met name noodzakelijk op de aspecten close air support, interceptie, opleiding en transport. Een van de westerse vliegtuigen waarvoor de Chinezen al enkele jaren een levendige belangstelling hebben, is de Mirage F-1.

Op maritiem gebied zijn de Chinese behoeften aanzienlijk bescheidener. Niettemin is de onderzeebootbestrijding totaal verouderd. Er wordt slechts over sonar en over o.b.-torpedo's beschikt. Moderne middelen als doelopsporingsystemen met computersturing ontbreken volledig. De twee mogelijke oplossingen liggen voor de hand: aankoop van materieel in het buitenland en een beroep doen op de nationale industrie. Beide mogelijkheden (en eventuele combinaties) gaan gepaard met grote problemen die de modernisering van het Chinese leger ernstig belemmeren.

Op welke wijze dienen de buitenlandse aankopen te worden gefinancierd? In deze beschouwing zal worden aangenomen dat de politieke en diplomatieke hindernissen, die zullen ontstaan bij het leveren van westers materieel aan het communistische China, zullen worden overwonnen. Er zijn diverse beschouwingen over de Chinese defensiebehoeften: een studie in „Défense interarmée” spreekt over een behoefte voor het leger die tweemaal zo groot is als de Chinese import in 1974, die toen \$ 7,4 miljard bedroeg; een bescheidener bron spreekt van een bedrag van \$ 1,2 miljard bestemd voor de eerder genoemde 800 infanteriegevechtsvoertuigen. Wanneer daarbij ook de andere geschetste behoeften worden opgeteld komt men echter tot een veel groter bedrag.

Door diverse oorzaken ontstonden er na 1973 grote tekorten op de betalingsbalans, met een dieptepunt in 1976. Sedertdien is er weer een belangrijke opleving en er zijn o.a. belangrijke handelsovereenkomsten gesloten met West-Duitsland (oktober 1977) en Japan (februari 1978).

In 1973 bedroeg de goud- en deviezenreserve in China \$ 5,5 miljard.

Om tegemoet te komen aan het tekort op de betalingsbalans is er in de eerder genoemde periode ca. 80 ton goud verkocht en in 1976 bestond de goud- en deviezenreserve nog slechts uit \$ 1 miljard. Inmiddels is de situatie weer iets rooskleuriger geworden, hoewel door de geringe landbouwproductie aanzienlijke hoeveelheden graanprodukten dienden te worden geïmporteerd.

De olie-export zou voor de nodige aanvullende deviezen kunnen zorgen. Om een aantal redenen is deze oplossing echter beperkt. De olie is zeer rijk aan paraffine en heeft een speciale behandeling nodig, waardoor de prijs wordt verdrievoudigd. De belangrijkste terminal Dalian geeft slechts toegang aan schepen tot 20.000 ton, waardoor niet alleen het exportvolume beperkt is, maar ook de bevrachtingsprijs wordt vergroot. Ten slotte beperkt de grote interne behoefte — door de mechanisering van de landbouw en toeneming van de industriële activiteit — de verkoop naar het buitenland.

De Europese banken zijn bereid China kredieten te verstrekken tot ca. £ 1 miljard. Dit bedrag zal China ook voor een modernisering van zijn leger nodig hebben, maar dan zal wel een drastische wijziging van zijn huidige economische politiek — gericht op het vermijden van grote schulden — noodzakelijk zijn.

De aanschaf van buitenlands militair materieel kan slechts een tijdelijke maatregel zijn. Een reële politiek, gericht op nationale onafhankelijkheid, impliceert het bestaan van een nationale industrie voor bewapening en militaire uitrusting.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er, gefaseerd, in China een wapeningsindustrie. Sedert 1960 kan worden gesproken van een productie die in zekere mate in de behoeften voorziet. De belangrijkste produkten waren het infanteriegevechtsvoertuig BTR-40, de tank T-59 en verschillende typen vliegtuigen en schepen. Alle produkten waren geïnspireerd op Russische modellen, of werden in licentie gebouwd. Het programma werd enigszins gestoord door de Culturele Revolutie, maar in 1971 werden bv. toch reeds 300 Mig-19s per jaar geproduceerd.

Hoewel dit programma het Chinese leger voorzag van redelijk materieel is er een zeer grote technische achterstand. Het volgende voorbeeld illustreert dat volledig. In 1971 werd

begonnen met de bouw van de F-9 Shenyang, een verbeterde versie van de Mig-19. Het vliegtuig zou zowel voor close air support als voor interceptie geschikt moeten zijn, een actieradius dienen te hebben van 600 à 900 km en mach 2 moeten kunnen vliegen. De bewapening was aanzienlijk. Van de F-9 werden slechts 20 exemplaren vervaardigd en daarna werd de productie stopgezet. Er waren onoverkomelijke moeilijkheden ontstaan: er waren fouten gemaakt bij het ontwerp, de motor was niet krachtig genoeg waardoor slechts een snelheid van mach 1,5 kon worden bereikt en de Chinese industrie bleek niet in staat lichte legeringen te fabriceren die tegen hoge temperaturen bestand zijn, waardoor de turbines slechts een levensduur hadden van 100 uren.

Een doelmatige modernisering is alleen mogelijk bij een goede ontwikkeling van de economie en de wetenschappelijke basisresearch. De 5e Nationale Volksassemblee heeft onlangs belangrijke beslissingen genomen, waardoor deze ontwikkeling inderdaad hoge prioriteiten krijgt.

China heeft thans een groot gebrek aan energiebronnen. Hetzelfde geldt voor ijzer en staal; in 1977 werd slechts 70% van de geplande productie bereikt, waardoor er een keuze-probleem is: dienen deze elementen te worden gebruikt voor de modernisering van de krijgsmacht, voor de mechanisering van de landbouw of moet worden tegemoetgekomen aan de welvaartsbehoeften van het volk? Op de eerder genoemde 5e Assemblee heeft de huidige Chinese partijleider Hua Kwo Feng, met een blik op 1985, aangedrongen op „sterke industriële bases, die rationeel zijn verdeeld over het land, ten einde een einde te maken aan de achterstand van onze basisindustrieën”. Het is een illusie, in afwachting daarvan te geloven in een volledige modernisering van het Chinese leger.

Ten slotte speculeert Tan Eng Bok enigszins op de politieke en economische ontwikkelingen, die met de huidige Chinese regeerders mogelijk zijn, en welke consequenties deze kunnen hebben voor een modernisering van de Chinese defensie. „La modernisation de la défense chinoise et ses limites”, door G. Tan Eng Bok, in „Défense Nationale”, mei 1978

P. A. VERMEULEN, maj aat

BOEKEN

Kleeding en wapenrusting van de Koninklijke Nederlandsche Troepen, door J. F. Teupken, 256 blz., geïll. Uitg.: Walburg Pers, Zutphen, 1978. Prijs: f 187,50.

Het komt niet vaak voor dat in deze rubriek een boek wordt besproken van een zó hoge prijs en waarvan toch onmiddellijk zonder het minste voorbehoud kan worden gezegd dat het die méér dan waard is. Ook is het niet gebruikelijk in deze kolommen de boekbesprekingen te beginnen met een dergelijk waardeoordeel dat voor de lezers de schijn zou kunnen wekken van een omgekeerde betoogtrant. Toch is er ditmaal alle reden voor zowel het een als het ander. Immers, het heeft weinig zin op of aanmerkingen te maken over hetgeen werd te berde gebracht door een auteur die in 1831 overleed, en wiens boek reeds acht jaren eerder was verschenen. De enige aanmerking die terzake dient zou slechts kunnen zijn dat het betreuenswaardig lang heeft geduurd eer de eerste druk uit 1823 werd gevolgd door deze heruitgave: de liefhebbers zullen zich verheugen dat het éindelijk zo ver is.

De Walburg Pers heeft zich een grote naam verworven op het gebied van de zogenaamde reprints. Dat die naam ten volle verdiend is, blijkt aanstonds bij het ter hand nemen van het juweel dat zij als facsimile-uitgave het licht deed zien, vervaardigd naar een door de Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht te harer beschikking gesteld origineel exemplaar van Teupkens standaardwerk: de reprint getuigt van een zeldzame perfectie, in het bijzonder wanneer men de drie litho's en niet minder dan achtenveertig gekleurde gravures bewondert. Vakmanschap van uitzonderlijk gehalte, waarmee de enige toevoeging aan het oorspronkelijke boek — te weten de Inleiding van de hand van maj H. L. Zwitzer van

de Sectie Krijgsgeschiedenis — gelijk trede houdt.

Wie zich interesseert voor uniformkunde in het algemeen en voor detailgegevens over historische Nederlandse uniformen in het bijzonder zal in dit eertijdse standaardwerk ongetwijfeld een kolfje naar zijn hand vinden. Ook ten tijde van de eerste uitgave werd er al in lovende bewoordingen over gesproken. Zo schreef de toenmalige Commissaris-Generaal van Oorlog d'Aubremé aan de Koning „dat nog nimmer iets dergelijks en in dier voege, in dit Rijk is tot stand gebracht”, reden waarom hij de Koning voorstelde de samensteller te belonen met een gratificatie van f 500. Dat laatste, gerealiseerd bij afzonderlijk KB, betekende een officiële erkenning voor hetgeen Teupken geheel op eigen initiatief en op eigen risico had gepresteerd.

Als ambtenaar werkzaam op het Departement van Oorlog hadden zijn bezigheden hem in nauw contact gebracht met de vele bepalingen en voorschriften op het gebied van kleeding en uitrusting van het Nederlandse leger. De door hem allengs verzamelde regelingen inzake de uniformkleding bundelde hij tot een overzichtelijk geheel waaraan hij een aantal illustraties toevoegde die als voorbeelden bij zijn tekst moesten dienen. Het is vooral die combinatie van gedetailleerde beschrijvingen met knap getekende (merendeels door B. van Hove) en gegraveerde (vooral door Dirk Sluyter) illustraties die reeds in 1823 de waarde van het boek voor de toenmalige gebruiker bepaalde. De prijs was destijds aanmerkelijk lager dan thans; bij voorintekening kostte het bij De Gebroeders Van Cleef f 22,—, in de verkoop was de prijs drie gulden hoger. Vijf jaren na Teupkens dood vermeldde Van Cleefs catalogus al een prijs van f 38,— en sindsdien is de zeldzaamheidswaarde van de oorspronkelijke

exemplaren voor de gewone belangstellende buiten bereik gestegen.

Het initiatief van de Walburg Pers kan daarom niet genoeg worden geprezen. Dat dit begerenswaardige pronkstuk nu opnieuw aan veler boekenschat kan worden toegevoegd is alleen maar toe te juichen. Historische afbeeldingen van uniformen zijn nog steeds zeer in trek: men denke slechts aan de gretigheid waarmee de prenten van Hoyneck van Papendrecht op veilingen e.d. worden gekocht. Het zou daarom misschien niet eens zo'n kwaad idee zijn als de Walburg Pers een aantal extra afdrucken zou vervaardigen van de in deze uitgave voorkomende prachtige illustraties: zonder enige twijfel zou daarvoor een willige markt te vinden zijn, en stel-

lig zou menigeen verheugd zijn een zo waardevolle prent te kunnen bezigen voor het opluisteren van de wand van woning, werkvertrek of mess. Zeker lijkt het de moeite waard die mogelijkheid eens te onderzoeken.

De ware liefhebber zal echter met een dergelijk deelbezit natuurlijk liever geen genoegen nemen. Terecht, want het complete boek verschaft de bezitter ook volledig genot. De prijs mag dan in wezen niet bezwaarlijk worden geacht: zoals gezegd is deze unieke publikatie dat verhoudingswijze bagatel ruimschoots waard, en méér dan dat! En wat de zeldzaamheidswaarde betreft, het behoeft niemand te verwonderen als op korte termijn ook deze oplage zal zijn uitverkocht.

W. WALTHUIS

De wapenindustrie, door A. Sampson, 416 blz. Uitg.: Agon Elsevier, Amsterdam, 1977. Prijs: f 27,50.

De handel in wapens is gewoonlijk een bezigheid waarin de betrokkenen liever geen opening van zaken geven, enerzijds omdat er werkelijke militaire geheimen mee zijn gemoeid, anderzijds omdat bij velen de neiging bestaat de topfunctionarissen uit de wapenproducerende ondernemingen, en met name de verkooporganisatie daarvan, te brandmerken als onscrupuleuze „handelaren des doods”. Een dergelijke simplificatie, gewoonlijk uitsluitend gericht tegen de wapenleveranciers in de westelijke wereld omdat de Sovjet-Unie en Tsjecho-Slowakije mogelijke pottenkijkers wel doeltreffend weten te weren, wijst Sampson van de hand. Hij stelt zich op het standpunt van de journalist die zijn lezers een actueel probleem wil duidelijk maken en daartoe in een relatief beperkte tijd een zo uitgebreid mogelijk onderzoek moet instellen naar de belangrijkste aspecten die bepalend zijn voor een juist

oordeel over het behandelde onderwerp. Dat hij daarvoor bekwaam genoeg is, bewees hij al eerder met enkele opzienbarende publikaties als *ITT, macht zonder grenzen* — waarin hij de multinationals genadeloos in de schijnwerpers bracht — en *De Zeven Zusters* (evenals het onderhavige boek verschenen in de reeks Elsevier Actueel) dat de oliereuzen onder de loep nam.

Sampson heeft niet naar volledigheid gestreefd; voor gedetailleerde gegevens verwijst hij zijn lezers naar de publikaties van het SIPRI — het Stockholm International Peace Research Institute — en bijgevolg heeft hij zich beperkt tot het beschrijven van personen en situaties en tot het tekenen van het klimaat in wapenindustrie en -handel. De lezer ervaart dan ook, dat het boek de persoonlijke opvatting weergeeft van de schrijver en diens zeggelieden in de verschillende landen waarover zijn onderzoek zich heeft uitgestrekt. En of die persoonlijke opvattingen wel met voldoende zelfkritiek zijn ge-

toetst, mag wel worden betwijfeld; ten bewijze van die twijfel diene als voorbeeld een passage die de doorsnee Nederlander stellig belang zal inboezemen, namelijk waar de schrijver — die zich in Nederland heeft laten voorlichten door Sue Masterman en Joop van Tijn — de Lockheedaffaire bespreekt. Daar laat hij de objectieve constatering: Het Rapport Donner stelde vast dat in het Nederlandse aanschaffingsbeleid ten aanzien van de Starfighter „van enige onregelmatigheden niets is gebleken” onmiddellijk volgen door de eigen, op geen enkele wijze gestaafde, zinsnede: „Zonder twijfel hebben zowel Prins Bernhard als Meuser Lockheed overbluft met de magie die van een monarchie uitgaat en meer invloed voorgewend dan zij hadden”. Dergelijke journalistieke foefjes zijn zeer wel geschikt voor het vestigen van een bepaalde indruk bij oppervlakkige lezers. Wie echter uit is op het vinden van de waarheid achter de feiten laat zich niet verlakken met formuleringen als: „het behoeft natuurlijk geen nader betoog”, enz., omdat juist die zo pertinent aandoende uitspraak noodt tot het aanscherpen van de kritische instelling.

Indien daarmee rekening wordt gehouden, en de lezer bovendien niet nalaat zich ook langs andere weg op de hoogte te stellen van gegevens over de door Sampson besproken problematiek, blijkt dit journalistenoeuvre een alleszins leesbaar boek, waarin een belangwekkende kijk wordt gegeven op de internationale wapenhandel. Dat die kijk er óók een is achter de schermen mag gevoelig worden ontkend: de betrokken concerns hebben hun keukengeheimen niet onthuld, en veel van wat Sampson als zodanig presenteert kan ten hoogste zijn ontleend aan randfiguren dan wel berusten op gissingen van hem zelf of zijn informanten. De veelbelovende ondertitel van het boek — *Een onthullende blik*

achter de schermen van de internationale wapenhandel — wordt dan ook niet dan ten hoogste in schijn waargemaakt. Dientengevolge rest, na het lezen van deze overigens uitstekende vertaling van het oorspronkelijk *The Arms Bazaar* getitelde boek, een licht gevoel van teleurstelling, ook al omdat de schrijver geen uitweg wijst. Althans, zijn slottirade „...de gewone burger heeft gelijk

The German Army 1933-1945. Its political and military failure, door M. Cooper, 598 blz., geïll. Uitg.: Macdonald and Jane's Ltd, Londen, 1978. Prijs: £ 9.75.

Het najagen van ijdele doelen heeft het leger van Hitlers Derde Rijk in de loop van de Tweede Wereldoorlog niet minder dan twee en een half miljoen gesneuvelden en het dubbele daarvan aan gewonden gekost. Dat was de onvoorstelbare tragedie van een oorlogsmachinerie die, evenals eerder die van Napoleon, haar optreden in de wereldgeschiedenis zag eindigen in een volledige ondergang, niettegenstaande de oogverblindende successen waarmee zij zich in de beginfase had gepresenteerd: Polen verpletterd in zeven en twintig dagen; Denemarken in een enkele dag bezet; Noorwegen in drie en twintig dagen; Nederland onder de voet gelopen in vijf dagen, België overwonnen in achttien en Frankrijk in negen en dertig dagen; Joegoslavië op de knieën gedwongen in twaalf, en Griekenland in een en twintig dagen. Prestaties, die bovendien het machtige Britse imperium dwongen tot twee smadelijke terugtochten van het Europese continent en een sombere periode inluiden voor de Britse natie, geaccentueerd door de aanvallen op het thuisfront en door de tegenspoed in de randgebieden van de Middellandse Zee. De diepe penetratie in de ruimte van het Sovjetrussische gebied schonk al evenzeer voedsel aan de mythe dat het Duitse leger een onoverwinnelijk machtsinstrument was dat zijn weerga in de geschiedenis niet vond. En in aansluiting daarop ontstond een tweede mythe, namelijk dat de uiteindelijke nederlaag voorname, zo niet uitsluitend, moest worden geweten aan de grillige ingrepen van Hitler, die taken opdroeg en doelen stelde voor welke realisatie de middelen ontbraken. Bij objectief onderzoek blijkt even-

als hij vindt dat de wapenhandel, evenals die in narcotica en slaven, anders is dan andere vormen van zakendoen. Hoe meer het publiek wordt geïnformeerd en hoe meer zeggenschap het krijgt, des te meer kans is er op een gezondere wereld” kan moeilijk worden gezien als de grandioze oplossing voor alle aan het militair-industriële complex verweten misstanden! W. WALTHUIS

wel dat deze mythen slechts op schijn berusten: ook de aanvankelijk behaalde successen kunnen niet verdoezelen dat de kiemen voor de latere afstraffing reeds lang tevoren aanwezig waren, zowel in de hogere bevelvoeringsechelons als in de uitvoeringsorganen te velde. Een gezond apparaat zou de ondeskundigheid van een Hitler nog wel hebben kunnen verdragen — ook andere krijgsmachten kampten in die dagen vaak met incompetentie — maar omdat in het Duitse leger zovele historisch gefundeerde mankementen als het ware reeds van de grondlegging af waren ingebouwd, móést de dominerende rol van de Führer wel leiden tot de onontkoombaar noodlottige afloop. Dat de Duitse generaals welbewust Hitlers verfoeilijke spel van het begin af hebben meegespeeld is een verwijt dat grotendeels niet met de ware feiten blijkt overeen te stemmen. Wél treft hen de blaam dat zij uiterst lichtvaardig afstand hebben gedaan van hun eigen militaire verantwoordelijkheid en zo de operationele leiding hebben laten overgaan in handen van een amateuristische leek wiens onwetendheid op strategisch gebied de krijgsmacht in het verderf stortte. Die verhouding tussen de militaire top en de dictatoriale politieke leiding vormt een van de hoofdthema's van Coopers boek. Hij heeft daarvan een diepgaande studie gemaakt en het resultaat neergelegd in het eerste deel — waarin hij de relatie beschrijft tussen Hitler en de legerleiding in de periode van de nationaalsocialistische machtsgreep in 1933 tot het uitbreken van de oorlog in 1939 — en in het tweede deel waarin hij de strategische grondslagen van de Duitse krijgsmacht tot 1939 analyseert.

Het tweede hoofdthema is, dat Cooper afrekent met de mythe dat het Duitse leger uitstekend was uitgerust en geoefend en zich op het gevechts-

veld bediende van een revolutionaire vorm van oorlogvoering, *Blitzkrieg* genoemd. Dat thema is voornamelijk verwerkt in deel drie — waarin de politieke en militaire ontwikkelingen tot in het voorjaar van 1942 worden geschetst — en in het vierde deel dat is gewijd aan de daarop volgende nederlagen, toen in het Middellandse-Zeegebied en aan het Oost- en Westfront de bordjes werden verhangen en Hitler de ondergang bezegelde door de algehele militaire leiding aan zich te trekken.

Cooper is zich zeer wel ervan bewust gebleven dat de tijdsafstand van meer dan dertig jaren, verlopen sinds het einde van de door hem bestudeerde episode, een objectievere opstelling mogelijk maakt. Anderzijds beseft hij terdege dat diezelfde tijdsafstand de hedendaagse waarnemer heeft gebracht in een zó veilige positie dat het maar al te gemakkelijk zou kunnen leiden tot een snelle veroordeling van medespelenden in het historische drama die in een veel hachelijker situatie hebben verkeerd, gedwongen als zij waren te kiezen tussen het gedogen van een geleidelijk voortwoekerend kwaad en het enige alternatief: te worden geliquideerd. Alleen met dié realistische benadering kan men het falen van de Duitse krijgsmacht onder Hitler begrijpen; een falen waarmee de tegenpartij zich gelukkig mocht prijzen. Terecht stelt Cooper dan ook dat het aantrekkelijk is te geloven dat niet de Duitsers de eerste veldtochten hebben gewonnen maar dat de geallieerden die hebben verloren, doch dat alsdan de eerlijkheid gebiedt te erkennen dat het ook niet de geallieerden waren die ten slotte de oorlog hebben gewonnen maar de Duitsers die hem hebben verloren: alle reden derhalve hartgrondig dankbaar te zijn voor het falen van Duitslands krijgsmacht onder Hitler!

In dit uitstekende boek heeft Cooper — wiens werk al vaker in deze rubriek werd besproken, laatstelijk in oktober jl. (*Mil. Spect.* 147(1978)(10) 468) — géén chronologisch verslag gegeven van de Duitse operaties, hij heeft een keuze gemaakt en aan de hand daarvan zijn beide hoofdthema's geadstrueerd. De lezer zal kunnen vaststellen dat hij daarin zeer goed is geslaagd: zijn betoog is overtuigend, en uit niets blijkt dat hij is uitgegaan van vooronderstellingen die daarna moeten worden waar gemaakt door hypothesen, feiten en verbeel-

ding dooreen te weven. Zijn beschouwingen doen dan ook de Duitse militaire leiders meer recht wedervaren dan het geval is in tal van boeken uit de naoorlogse tijd waarin — niet al te moeilijk, nu de afloop bekend is — wordt gesteld dat het onbegrijpelijk is dat de generaals niet krachtig hebben geweigerd te beginnen aan iets waarvan zij als deskundigen immers konden voorzien dat het rampzalig zou moeten eindigen. Coopers beschrijving van de traditioneel en historisch „belaste” Duitse officiersstand is ongetwijfeld een verhelderende aanvulling op de schrifturen van andere auteurs die von Clausewitz’

vermaning „dat de politicus niet op de stoel van de veldheer moet gaan zitten”, interpreteren als een axioma dat zou moeten gelden bóven de onderschikking van de militair aan de staatsman.

Met deze studie heeft Cooper een bijzonder belangwekkende bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving, evenzeer als aan de documentatie over contemporaine problemen, met name waar het gaat om de grenzen aan de militaire-gehoorzaamheidsplicht. Die bijdrage verdient een ruime lezerskring, en zal die stellig ook vinden.

W. WALTHUIS

Hitler's Germanic Legions, door P. H. Buss en A. Mollo, 144 blz., geïll. Uitg.: Macdonald and Jane's, Londen, 1978. Prijs: £ 8.50.

Geleidelijk nadert de geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog haar voltooiing. De meeste grote onderwerpen zijn reeds door verschillende schrijvers beschreven, tal van kleinere details vormen het onderwerp van studies die thans worden gepubliceerd of nog in bewerking zijn. Een voordeel is het daarbij dat inmiddels de archieven in ruimere mate toegankelijk zijn dan kort na het einde van de oorlog het geval is geweest; een tweede pluspunt is het dat zo langzamerhand ook de eertijds verguisden — landverraders, collaborateurs en anderen die hand- en spandiensten aan de vijand verleenden — de mond weer durven opendoen om te vertellen wat hen heeft bewogen tot het doen van hun keuze. Dat opent de mogelijkheid te komen tot een uitgebalanceerd oordeel over hetgeen zich destijds heeft afgespeeld en tot een objectivering van veel waarover de gevoelens der betrokkenen in heftige beroering zijn geweest. In die situatie is het thans ook mogelijk een verslag te geven van de Westeuropese legioenen die, bemand met vrijwilligers uit de bezette gebieden, deel uitmaakten van de SS. Met dit verslag rondde de Britse historicus Buss, lector aan het Canterbury College of Technology, zijn studie af die hem meer dan een kwarteeuw heeft beziggehouden en waarin hij zich terdege heeft verdiept in de totstandkoming en verdere ontwikkeling van de Germaanse legioenen. Zijn studie, oorspronkelijk bedoeld als spuurwerk in het kader van een geschiedschrij-

ving over de Duitse strijdkrachten, werd in de slotfase — nadat zijn co-auteur Dodkins was overleden — mede voltooid dank zij de hulp van de bekende Mollo, wiens deskundige publikaties reeds herhaaldelijk in deze rubriek ter sprake kwamen. Uit deze samenwerking groeide een boek van hoge kwaliteit, waarin het fenomeen van de legionair duidelijk uit de doeken wordt gedaan: het beroep op enerzijds de Groot-Germaanse gedachte, anderzijds het antibolsjewisme, het mengelmoes van internationeel-fascistisch denken en nationalistische doelstellingen in de verschillende contingenten, de scherpe tegenstellingen die daaruit voortvloeiden tussen de echte SS'ers en de aangevonden vrijwilligers die niet zelden de benaming „legionair” bleken te prefereren boven de door vele anderen daarentegen weer fel begeerde aanduiding SS.

Voor de Nederlanders is het ongetwijfeld onthullend, te moeten lezen dat reeds in 1941, toen luitenant-generaal Seyffardts *Freiwilligen-Legion Niederlande* nog pas kort in staat van wording verkeerde, de verwachting alleszins gewettigd leek dat Nederland niet minder dan een volledige divisie zou gaan leveren, een verwachting die niet werd bewaarheid doordat de onbekwaam geachte Nederlandse officieren werden vervangen door Duitsers, reden tot teleurstelling voor velen die zich aanzienlijk betere carrièremogelijkheden hadden voorgesteld.

Ook de andere pan-Germaanse nationaliteiten lieten zich op overeenkomstige wijze verleiden tot deelneming aan de strijd die uiteindelijk had moeten resulteren in de verwerkelijking van de nieuwe, Duitse orde

in Europa. Het wel en wee — en van dat laatste stellig niet weinig! — van deze eenheden levert de aandachtige lezer veel stof tot nadenken. Soms doet het onwezenlijk aan dat heel die episode nog maar zo kort achter ons ligt; voor de jongeren moet het wel moeilijk zijn dat alles te begrijpen. Het is daarom de verdienste van Buss en Mollo dat zij — hoewel toch beiden afkomstig uit een land dat wél de oorlog maar níét het onderwerpelijke probleem heeft gekend — deze materie begrijpelijk hebben weten te maken voor wie te jong was om het te hebben meegemaakt.

De sobere tekst van het boek wordt op uitnemende wijze aangevuld door een groot aantal zeer goede illustraties die een schat aan informatie bevatten. Ook de aangedragen gegevens over de uitmonstering, vergezeld van duidelijke foto's, vermeederen de waarde van het boek als naslagwerk, te meer omdat verscheidene dezer illustraties zijn uitgevoerd in de natuurlijke kleuren. Daarmee verdient dit boekwerk zeker een warme aanbeveling.

Dat geldt in nog sterkere mate voor de uiteindelijke conclusie waartoe de beide auteurs komen in hun laatste hoofdstuk, De Afrekening, waarin zij onderschrijven hetgeen professor Langemeijer, destijds advocaat-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie, over de militaire collaborateurs schreef, namelijk dat de Bijzondere Gerechtshoven hebben moeten vaststellen dat iemand die aan 's vijands zijde heeft meegevochten, desondanks alles bijeengenomen meer goed dan slecht kan blijken en al evenmin een dwaas behoeft te zijn. Het delen van die gevolgtrekking impliceert overigens níét, dat Buss en Mollo het opnemen voor de categorie personen die in hun boek de hoofdrol speelt; het accentueert wél dat zij een zeer nuchtere kijk op hun onderwerp hebben verwerkt tot een rationeel en strikt objectief oordeel. En het is in het bijzonder dat in acht nemen van de juiste afstand, waarom dit boek mag worden gerekend tot de aanwinsten.

W. WALTHUIS

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen.

Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij. Ter wille van de overzichtelijkheid is e.e.a. in beknopte vorm gesteld.

Met betrekking tot illustraties wordt in het algemeen opgemerkt dat functionele illustraties de waarde en aantrekkelijkheid van artikelen — en dus van het tijdschrift — verhogen.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Onder de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b, ...).
- f. Spelling: voorkeurspelling (Van Dale / Woordenlijst Spellingcommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer bóven tabel plaatsen (TABEL 1, TABEL 2, enz.).
- c. Daaronder evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literaturopgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literaturopgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literaturopgaven is vermelding titulatuur e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

- h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.
- i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met ¹ beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zónder haken: ¹.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend; formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2. Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen, zie ook pt 2.3.
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éézijdig gebruiken.
- f. Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij liniëring lichtblauw is; bij clichëring vervalt deze liniëring echter.
- g. Buiten het te reproduceren vlak, boven of onder teke-

ning vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.).
 h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigd cliché is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. ...
- c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met alleen een nummering.
- d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.
- e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

- a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde clichéafdrukken van evt. illustraties ter kennisneming.
- b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK UIT DE VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding op te

nemen, bevattende: Titel oorspronkelijk artikel, naam schrijver, naam en datering tijdschrift.

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre, door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. (Imp. v. Ned.: Meulenhoff & Co, Amsterdam). Prijs: DM 20,—.

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 3 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 2,50 per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Tournooiveld 5, Den Haag, onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 40,— per gedrukte pagina, incl. illustraties, met een minimum van f 100,—. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,— per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op eerste pagina van manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en evt. giro- of bankrekening.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v. d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag (tel. (070) 73 15 05).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengenoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/productieafdeling, Grote Marktstraat 40, kamer F 606, 2511 BJ Den Haag (tel. (070) 72 13 68, de heer L. W. Krumbholz).